

Ἡ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ*

ΕΠΙ Τῆ 1900ῃ ΕΠΕΤΕΙῶΙ ΤΗΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ ΑΥΤΗΣ
ΥΠΟ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΠΑΥΛΟΥ

ΥΠΟ

ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ (†)

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΘΗΝΩΝ ΚΑΙ ΠΑΣΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Τῇ προστασίᾳ τοῦ Ἀλεξίου Α΄ Κομνηνοῦ εἰργάσθη ἐν Ἑλλάδι, μετὰ τὸν ὄσιον Νίκωνα καὶ τὸν ὄσιον Λουκᾶν, τρίτος ἀναμορφωτῆς τοῦ μοναχικοῦ βίου καὶ μέγας ἐργάτης τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὁ ὄσιος *Μελέτιος* ¹. Οὗτος ἐγεννήθη τῷ 1035 ἐν τῷ χωρίῳ Μουταλάσκα τῆς Καππαδοκίας. Δεκαπενταετῆς τὴν ἡλικίαν ἐδραπέτευσεν ἐκ τοῦ πατρικοῦ οἴκου, ἐπειδὴ οἱ γονεῖς του ἤθελον νὰ νυμφεύσωσιν αὐτόν, καὶ μεταβὰς εἰς Κωνσταντινούπολιν εἰσῆχθη εἰς τὴν μονὴν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου Χρυσοστόμου. Μετὰ τριετῆ δοκιμασίαν ἐκάρη μοναχός, ἐπιθυμῶν δὲ τὴν ἡθικὴν τελειωσίν του ἀπεφάσισε νὰ περιδεύσῃ εἰς Ρώμην καὶ εἰς Ἱεροσόλυμα, ἀλλ' ἀφικόμενος εἰς Θεσσαλονικὴν ἐστράφη πρὸς τὴν κυρίως Ἑλλάδα. Ἐλθὼν εἰς Θήβας, ὅπου ἤδρευε τότε ὁ στρατηγὸς τοῦ θέματος τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Πελοποννήσου, ἐγκαθιδρύθη παρὰ τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ ἐπεδόθη εἰς αὐστηρὰς ἀσκήσεις. Σὺν τῷ χρόνῳ ἤρξαντο προσερχόμενοι πρὸς αὐτὸν ἱκανοὶ μιμηταὶ τοῦ παραδείγματός του, ἰδρῦθη δὲ περὶ τὸν ναὸν ἐκεῖνον μονή. Πραγματοποιῶν ὁ ὄσιος *Μελέτιος* τὸν παλαιὸν του πόθον, νὰ ἐπισκεφθῇ τὰ μεγάλα καὶ ἀρχαῖα μοναστικὰ κέντρα χάριν προσκυνήσεως, ἐπεσκέφθη τῷ 1070. τοὺς ἁγίους Τόπους τῆς Παλαιστίνης, τὴν Ρώμην καὶ τὴν Γαλικίαν τῆς Ἰσπανίας, ὅπου ἐφυλάσσετο, κατὰ τὴν παράδοσιν, τὸ λείψανον τοῦ Ἀποστόλου Ἰακώβου. Ἐπιστρέψας εἰς τὴν παρὰ τὰς Θήβας μονὴν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ἐπεμελήθη τῆς περαιτέρω ἀναπτύξεως αὐτῆς: Καθ' ἕκαστον ἔτος ἠῤῥανεν ὁ ἀριθμὸς τῶν προσερχομένων πρὸς αὐτὸν μοναχῶν, ἐπιθυμούντων νὰ ταχθῶσιν ὑπὸ τὴν πνευματικὴν καθοδήγησιν αὐτοῦ. Ἐνεκα δὲ τοῦ πλήθους αὐτῶν ἔκτισε καὶ ἄλλας

* Συνέχεια ἐκ. τοῦ προηγουμένου τεύχους σ. 368:

1. *Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου* (Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν) Ὁ Ὅσιος *Μελέτιος* ὁ νέος (περ. 1035—1105) «Θεολογία» ΙΓ' (1935) σ. 97 ἔξ. Καὶ ἀνάτυπον ὑπὸ τὸν τίτλον: Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ μοναχικοῦ βίου ἐν Ἑλλάδι, Β', Ὁ Ὅσιος *Μελέτιος* «ὁ νέος», Ἀθῆναι 1935. [Καὶ β' ἔκδοσις ὑπὸ τὸν τίτλον: Ὁ ἅγιος *Μελέτιος* ὁ νέος, μετὰ προσθήκης τῆς ἀκολουθίας τοῦ ἁγίου καὶ προλόγου Γρηγ. Παπαμαχαῆλ, Ἀθῆναι 1949].

μονάς, ὥστε ἐμορφώθη μεγάλη μοναστική κοινότητα, προκαλοῦσα τὸν γενικὸν θαυμασμόν. Φεύγων ὁμοίως ὁ ὄσιος Μελέτιος τὴν ἀνθρωπίνην δόξαν, ἀπεμακρύνθη τῶν Θεβῶν καὶ ἔκτισεν ἰδιαίτερον κελλίον, ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ἐκεῖ ἀνεζήτησαν αὐτὸν τὰ πλήθη, ἀπεμακρύνθη περὶ τὸ 1082 εἰς τὸ δύσβατον ὄρος τοῦ Κιθαιρώνος, ἐν τοῖς ὄρεισις Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας, εἰς τόπον ἄνυδρον καὶ ἐντελῶς ἔρημον, παρὰ τὴν Μυοῦπολιν συμπίπτουσαν πρὸς τὰς ἀρχαίας Ἐρυθράς. Ἐκεῖ εὗρε παρεκκλήσιον εἰς τιμὴν τοῦ Σωτῆρος καὶ κατόκησε παρ' αὐτό. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ ἀνεζήτησαν καὶ ἀνεύηρον αὐτὸν εὐσεβεῖς ἄνδρες, ἐπιθυμοῦντες νὰ μονάσωσι παρ' αὐτῷ. Ἐνδίδων εἰς τὰς παρακλήσεις τῶν ὄσιος Μελέτιος, ἴδρυσεν δι' αὐτοὺς κελλία καὶ δύο ναοὺς, εἰς τιμὴν τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ προφήτου Ἡλιοῦ. Ἐπειδὴ ὁμοίως διαρκῶς ἤϋξανεν ὁ ἀριθμὸς τῶν μοναχῶν, παρέλαβεν ὑπὸ τὴν ἰδίαν κατοχὴν τὴν ἐν τῷ αὐτῷ ὄρει εὐρισκομένην Μονὴν Συμβούλου, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἡγουμένου αὐτῆς Θεοδοσίου, μετὰ τοῦ ναοῦ εἰς τιμὴν τῶν Ἀσωμάτων δυνάμεων. Ταύτην διηύρυνε διὰ τῆς προσθήκης νέων κελλίων καὶ διωργάνωσε κοινοβιακῶς. Ἀλλὰ ταυτοχρόνως ἴδρυσεν καὶ «παραλαύρια», ὧν ἕκαστον περιελάμβανεν ὀκτὼ ἕως δώδεκα μοναχοὺς, καὶ ἰδιαίτερα ἀπομειμακρυσμένα κελλία διὰ τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ ζήσωσιν ἀναχωρητικὸν βίον. Τὰ παραλαύρια ἀνῆλθον, σὺν τῷ χρόνῳ εἰς 22 ἢ 24, εἰς ἑκατοντάδας δὲ ἡριθμοῦντο οἱ ἐν τῇ κεντρικῇ Λαύρᾳ, ἐν τοῖς παραλαυρίοις καὶ ἐν τοῖς ἰδιαίτεροις κελλίοις μοναχοί. Ὁλόκληρον σχεδὸν τὸ ὄρος, κατὰ τὸ τμήμα ἐκεῖνο τοῦ Κιθαιρώνος, κατελήφθη ὑπὸ μοναστικῶν κτισμάτων καὶ ἐμορφώθη μεγάλη μοναστική κοινότητα, ἐπὶ κεφαλῆς ἔχουσα τὸν ὄσιον Μελέτιον. Πλήθη δὲ λαοῦ ἀπανταχόθεν τῆς Ἑλλάδος συνέρρεον πρὸς αὐτόν. Καὶ ἐκ τῆς Δύσεως ἔτι προσήρχοντο ἐπισκέπται, διότι ὁ ὄσιος Μελέτιος παρεμβὰς ἐν Ἀθήναις ὑπὲρ τινῶν ἐπισκεπτῶν τῶν Ἁγίων Τόπων τῆς Παλαιστίνης, οἵτινες ἔνεκα τρικυμίας προσορμισθέντες εἰς Πειραιᾶ καὶ ὡς ὑποπτοὶ κρατηθέντες ὑπὸ τοῦ Ἀθηναρχοῦ, ἀφέθησαν ἐλεύθεροί τῇ μεσιτείᾳ τοῦ Μελετίου. Ἐπιστρέψαντες δὲ εἰς τὰς πατρίδας τῶν διέδωκαν τὰ κατ' αὐτόν. Πιθανῶς τὸ κοινοβιακὸν σύστημα τοῦ ὄσιου Μελετίου εὐρέθη εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὸ ἐν ἄλλαις μοναῖς τῆς Ἀττικῆς καὶ δὴ ἐν τῇ Μονῇ Δαφνίου, κρατοῦν.

Ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος Α' Κομνηνὸς παρέσχεν εἰς τὴν μονὴν τοῦ ὄσιου Μελετίου προνόμια καὶ δημοσίας προσόδους ἐκ τῶν φόρων τῆς Ἀττικῆς, διὰ τῶν ὁποίων ἠδυνήθη ὁ ὄσιος Μελέτιος ν' ἀναπτύξῃ τὴν πνευματικὴν καὶ φιλανθρωπικὴν δράσιν τῆς μονῆς. Ἐκτίσεν δὲ ἐκτὸς αὐτῆς καὶ ἄλλας μονὰς ἐπὶ τοῦ Ἐλικῶνος, ἐν Μεγαρίδι, ἐν Ἡλιδι καὶ ἐν Ἀργολίδι. Αἱ μοναὶ αὗται τοῦ ὄσιου Μελετίου ἠκμασαν ἐπὶ μακρόν. Ὅτε βραδύτερον (1143) ὁ ἐπίσκοπος Ναυπλίας καὶ Ἀργους Λέων ἴδρυσεν τὰς μονὰς Ἀρείας καὶ Βούζης, διωργάνωσεν αὐτὰς κατὰ τὸ κοινοβιακὸν σύστημα τῆς παρακειμένης μονῆς τοῦ ὄσιου Μελετίου. Αἱ μοναὶ αὗται, ἃς ἐγκατέσπειρεν ἀνὰ τὴν Ἐλ-

λάδα ὁ μέγας ἐκεῖνος ἀναμορφωτῆς τοῦ μοναχικοῦ βίου ἔμελλον ν' ἀποβῶ-
σιν ἐρείσματα τῆς ὀρθοδοξίας καὶ περιφανῆ αὐτῆς πνευματικὰ κέντρα κατὰ
τοὺς μετέπειτα χρόνους. Ὁ ὁσίος Μελέτιος ἐτελεύτησε τὸν βίον τῇ 1ῃ Σε-
πτεμβρίου 1105, ἐτάφη δ' ἐν τῇ κεντρικῇ μονῇ Συμβούλου, ἣτις ἔκτοτε ἤρ-
ξατο ὀνομαζομένη διὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ.

Τὸν βίον τοῦ ὁσίου Μελετίου συνέγραψαν ὁ σύγχρονος αὐτῷ Θεόδωρος
Πρόδρομος καὶ ὁ ἐπίσκοπος Μεθώνης Νικόλαος, τριάκοντα ἕξ ἔτη μετὰ τὴν
τελευτὴν τοῦ ὁσίου, ὅτε ἡ μονὴ ἠρῖθμει τριακοσίους μοναχοὺς καὶ αἱ περὶ
αὐτοῦ παραδόσεις ἦσαν ἕτι ζωηραί. Ὁ Νικόλαος διετέλεσεν ἐπὶ ἱκανὸν ἐπί-
σκοπος Μεθώνης, ἀλλὰ τὸ πλεῖστον τοῦ βίου του διέτριψεν ἐν Κωνσταντι-
νουπόλει, μετέχων τῶν γενικῶν ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων καὶ ἐπιδιδόμε-
νος εἰς σπουδαίας θεολογικὰς συγγραφάς, ἔνεκα τῶν ὁποίων θεωρεῖται εἰς
τῶν διαπρεπεστέρων θεολόγων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Ἐν τῇ βιογραφίᾳ τοῦ ὁσίου Μελετίου γίνεται τὸ πρῶτον μνεία τῆς μο-
νῆς Δαφνίου, κειμένης κατὰ τὴν πάροδον τοῦ Κορυθαλλοῦ, τῆς εἰς Ἐλευ-
σίνα ἀγούσης ὁδοῦ¹. Ἄλλ' ὁ πρῶτος τῆς μονῆς ναός, κατὰ τὰς ἀρχαιολογι-
κὰς ἐνδείξεις, ἀνάγεται εἰς τὸν ΣΤ' αἰῶνα, τοῦτον δὲ ἀντικατέστησεν ὁ
νῦν σφζόμενος, ἰδρυθεὶς πιθανῶς ὑπὸ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου. Περὶ
τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἀνεκαινίσθη καὶ ὁ ναὸς τῆς ἀρχαιότερας μονῆς Καισα-
ριανῆς, κειμένης παρὰ τοὺς νοτίους πρόποδας τοῦ Ὑμηττοῦ ἐν Ἀθήναις.
Τὸ Θησεῖον ἦτο, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, μεταβληθέν εἰς μονὴν κατὰ
τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Γυναικεία μονὴ ἦτο καὶ ὁ νῦν σφζόμενος ναὸς τοῦ
«Λυκοδήμου», ἰδρυθεὶς πρὸ τοῦ 1045 ὡς ναὸς τῆς Παρθένου Μαρίας τῆς
«Σωτείρας» καὶ βραδύτερον κατὰ παραφθορὰν ὀνομασθεὶς τοῦ Νικοδήμου
καὶ τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ἐπὶ τῆς πρὸς βορρᾶν ἐσχατιᾷ τοῦ Ὑμηττοῦ ὑπῆρ-
χεν ἡ μονὴ τοῦ Προδρόμου, ἐπικαλουμένη «τοῦ Κυνηγοῦ, τῶν φιλοσόφων».
Κυνηγὸς ἐκαλεῖτο ὁ πρῶτος κτίτωρ τῆς μονῆς, ἴσως δὲ καὶ Φιλόσοφος.
Παρὰ τὰς Ἀθήνας δὲ (ἐν Ἀμπελοκήποις) ὑπῆρχε μονὴ τῶν Ὁμολογητῶν,
παρὰ τὴν ὁποίαν εἶχε ταφῆ ὁ Θεοφύλακτος Βελισσαριώτης.

Καθόλου εἰπεῖν, ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Θ' αἰῶνος ὁ μοναχικὸς βίος ἐν Ἐλ-
λάδι, διὰ τῶν μεγάλων ἀναμορφωτῶν αὐτοῦ, τῶν ὁσίων Λουκᾶ, Νίκωνος,
Χριστοδούλου² καὶ Μελετίου, εἰσῆλθεν εἰς στάδιον ἀναπτύξεως. Εἶναι ἀληθὲς

1. Γ. Λαμπάκη, Χριστιανικὴ ἀρχαιολογία Μονῆς Δαφνίου, ἐν Ἀθήναις 1889, *Gabriel Millet*, *Monuments de l'art byzantin*, I, Le monastère de Daphni, *histoire, architecture, mosaïques*, Paris 1899. Δημ. Γρ. Καμπούρογλου, *Τὸ Δαφνί*, Ἀθῆναι 1920. Γ. Κωνσταντινίδου, *Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν*, ἐκδ. β'. Ἀθῆναι 1894, σ. 246 ἕξ. 307, πρβλ. καὶ τὰς αὐτόθι ὑποσημειώσεις.

2. 1088 ἰδρυσις τῆς Μονῆς Πάτμου ὑπὸ τοῦ ἁγ. Χριστοδούλου († 16 Μαρτίου 1093) Ἰ. Σακελλίανος Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ καὶ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου τοῦ νεωτέρου χρυσόβουλλα «Πανδώρα» ΙΕ' 1865 σελ. 541 ἕξ. Τοῦ αὐτοῦ παρὰ Κ. Βοϊνῆ, Ἀκολουθία 1884, σ. 109-133. *Bibliotheca hagiographica Graeca*, ἐνθ' ἀν-

ὅτι κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα παρετηρήθη παρεκτροπὴ τῶν μοναχῶν ἐν Ἑλλάδι. Στίφη ἐφίππων καὶ ὤπλισμένων διὰ κορυνῶν καὶ τόξων μοναχῶν, ἀκολουθουμένων καὶ ὑπὸ θεραπόντων, διέτρεχον τὴν χώραν λαφυραγωγοῦντες τοὺς ἀγροὺς. Ἐβάπτιζον διὰ τῆς βίας τοὺς ὑπολειπομένους ἔτι εἰδωλολάτραις, ἰσχυρίζοντο ὅτι ἐξέβαλλον δαιμόνια ἐκ τῶν πασχόντων καὶ παρεδίδοντο εἰς πολλὰς ἀποτίας. Ἀλλὰ διὰ τῶν μεριμνῶν ζηλωτῶν ἱεραρχῶν ὁ μοναχικὸς βίος συνεκρατήθη ἐν τῷ πεδίῳ τῆς πνευματικῆς δράσεως καὶ ἀποστολῆς αὐτοῦ.

Ἐσωτερικὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ὁ διοικητικὸς σύνδεσμος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὴν Ρώμην ληληθῶτως εἶχεν ἀποξενώσει αὐτὴν ἀπὸ τῶν λοιπῶν ἑλληνικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ ἐκράτησε μακρὰν τῆς ἐν αὐταῖς ἀναπτυχθείσης πνευματικῆς κινήσεως καὶ ζωῆς. Εἶναι ἀξιοσημείωτον τὸ γεγονός, ὅτι καθ' ἅπασαν τὴν περίοδον, καθ' ἣν ἡ ἐξουχία τῆς Θεσσαλονίκης, ἡ συγκεντροῦσα πάσας τὰς ἐπαρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὑπήγετο ὑπὸ τὴν ἀνωτέραν δικαιοδοσίαν τῆς Ρώμης, οὐδεμία ἀξία λόγου πνευματικὴ καὶ θρησκευτικὴ κίνησις ἀνεπτύχθη ἐν τῷ κέντρῳ τῆς Ἐκκλησίας, τῇ Θεσσαλονίκῃ, ἥμισυ δ' ἐν Κορίνθῳ, ἐν Ἀθήναις ἢ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος. Ἀμα τῇ διοικητικῇ ὁμως ἐνώσει τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μετὰ τῆς ΚΠόλεως τὰ πράγματα ἤρξαντο μεταβαλλόμενα ἐπὶ τὸ βέλτιον.

Ἡ Ἑλλάς καὶ ἡ Ἐκκλησία αὐτῆς προκαλοῦσιν ἔκτοτε τὴν προσοχὴν τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὧν τινες καὶ προσωπικῶς ἐπισκέπτονται ἰδίως τὰς Ἀθήνας. Μετὰ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Κώνσταντος Β', ἐν ἔτει 652, ὅτε ἐδίδασκεν ἐν Ἀθήναις ὁ ἐκ Ταρσοῦ Θεόδωρος, ὅστις συνώδευσεν αὐτὸν εἰς Ρώμην καὶ κατόπιν ἐγένετο ἀρχιεπίσκοπος Καντερβουρίας († 690), ἐπεσκέφθη τῷ 1019 τὴν ἔνδοξον πόλιν ὁ Βασίλειος Βουλγαροκτόνος (963—1028), ὅπως μετὰ τοὺς συντελεσθέντας κατὰ τῶν βουλγάρων θριάμβους δοξολογήσῃ τὸν Θεὸν ἐν τῷ ναῷ τοῦ Παρθενῶνος. Οἱ βούλγαροι ὑπὸ τὸν τσάρον Σαμουήλ μετὰ δεκαετεῖς πολέμους (977—986) κατώρθωσαν γὰρ ἰδούσωσι μέγα Κράτος, ὅπερ ἐξετάθη ἀνὰ τὴν Μακεδονίαν καὶ Θεσσαλίαν καὶ μέχρις αὐτοῦ τοῦ Ἴσθμοῦ. Ἐδέησε δὲ ὁ Βασίλειος Βουλγαροκτόνος νὰ διεξαγάγῃ τεσσαρακονταετῆς ἀγῶνας πρὸς κατάλυσιν τοῦ Κράτους ἐκείνου καὶ ἀπελευθέρωσιν τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν. Ἀπὸ τῶν στενῶν τῆς Κρέσνας ἐν Μακεδονίᾳ ἔνθα ὀριστικῶς συνέτριψε τὸν Σαμουήλ ἐν θριαμβευτικῇ πορείᾳ ἦλθεν ὁ Βασίλειος εἰς Ἀθήνας καὶ μετὰ τὴν δοξολογίαν ἐν τῷ ἐν Παρθενῶνι ναῷ τῆς Θεοτόκου, ἐκ Πειραιῶς ἀπέπλευσεν

σ. 45-46. Bibliogr. des Acolouthies grecques, Bruxelles, 1926, σ. 38 ἐξ. Ποβλ. Le Barbier St. Chistodule et la réformé des couvents grecs au XI siècle, Paris 1863. Zachariaea Lingenthal, Novellae constitutiones, Lipsiae, σ. 1857, σ. 370. Hopf I, 146.

εἰς ΚΠολιν, γενόμενος δεκτὸς ἐν θριάμβῳ. Ὁ Βασίλειος, ἐκτὸς ἄλλων ἀναθημάτων, προσήνεγκεν εἰς τὸν ναὸν καὶ διάφορα πολυτελεῆ σκευή, ἐν οἷς χρυσὴν περιστεράν, ἀναρτηθεῖσαν ὑπὲρ τὴν ἀγίαν Τράπεζαν, καὶ ἐξόχου τέχνης λυχνίαν. Ἐκτοτε δ' ἰδρύθησαν πλεῖστοι ναοὶ ἐν Ἀθήναις, Θεσσαλονίκῃ καὶ ἄλλαχοῦ.

Ἐκ Θεσσαλονίκης προήρχοντο οἱ δύο ἀδελφοὶ Κύριλλος καὶ Μεθόδιος, οἵτινες, συνεργασθέντες μετὰ τοῦ Φωτίου, πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως διέδωσαν τὸν Χριστιανισμὸν εἰς τοὺς σλαύους καὶ τοὺς ἐκσλαυισθέντας λαοὺς καὶ ἐπενόησαν τὴν σλαυικὴν γραφήν, ἣτις ἐχρησίμειυσεν ὡς ὄργανον τῆς διαδόσεως τῆς νέας θρησκείας καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ Χριστιανισμοῦ παρ' αὐτοῖς.

Διέπρεπε δὲ περὶ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ ἅγιος Θεόκλητος, ἐπίσκοπος Λακεδαιμονίας, ὅστις νεαρὸς εἶχεν εἰσέλθει εἰς τὰς τάξεις τοῦ μοναχικοῦ βίου, ἐδέχθη δὲ τὸ ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα πεισθεὶς ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς Λακεδαιμονίας (Σπάρτης) ¹. Ἦτο ἤδη ἐπίσκοπος κατὰ τὰ ἔτη 869—870 καὶ συμμετέσχε τῶν ἐπὶ πατριάρχου Φωτίου γεγονότων, ἅτινα προὐκάλεσεν ἡ ἐπέμβασις τῶν δυτικῶν εἰς τὰ τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως, ταχθεὶς μᾶλλον ὑπὲρ τοῦ Ἰγνατίου. Ἐν Λακεδαιμονίᾳ ἡ ὑπὲρ τῶν πασχόντων καὶ τῶν ἀδικουμένων δρᾶσις τοῦ ἀγίου Θεοκλήτου προὐκάλεσε καὶ ἐξέγερσιν ἀρχόντων τινῶν, οἵτινες καὶ τὸν ἀπεμάκρυναν τῆς ἐπισκοπῆς. Ἄλλ' ὁ λαὸς τὸν ἐπανήγαγεν. Ὁ διάδοχος αὐτοῦ Ἀντώνιος συμμετέσχε τῆς ὑπὸ τοῦ Φωτίου συγκροτηθείσης ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 879 συνόδου. Περὶ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἤκμασε καὶ ὁ Ἰωάννης Εὐβοίας, διακριθεὶς ὡς ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεύς.

Τῆς συνόδου τοῦ 879 μετέσχε καὶ ὁ Ἀθηνῶν Νικήτας, ὅστις ταυτίζεται πρὸς τὸν ὁμώνυμον συγγραφεὴ Νικήταν Δαυὶδ Παφλαγὸνα († 881), ἕτεροι δὲ ἱεράρχαι Ἀθηνῶν μετέσχον ὡσαύτως συνόδων συγκληθεισῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει βραδύτερον πρὸς ἐπίλυσιν γενικῶν ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων. Τῷ 920 ὁ ἅγιος Πέτρος Ἀργους († 3 Μαΐου τῶν ἐτῶν 922—924) μετέσχε τῆς ἐν ΚΠόλει συν. λθούσης Συνόδου καὶ ὑπέγραψε τὸν ὑπ' αὐτῆς ἐκδοθέντα «Τόμον» δι' οὗ εἰρήνευσαν καὶ διηλλάγησαν οἱ ἔνεκα τοῦ δ' γάμου τοῦ Βασιλέως Λέοντος ΣΤ' τοῦ Σοφοῦ (886—912) διαιρεθέντες. Ἐπανακάμψας ὁ ἅγιος Πέτρος ἐκήδευσεν μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν κληρικῶν καὶ πολλῶν λαϊκῶν τὸν ἐξ Ἀθηνῶν καταγόμενον ὄσιον Θεοδόσιον τὸν νέον, τὸν κατὰ τὴν Μηδέαν τῆς Ἀργολίδος ἀσκήσαντα καὶ

1. Nikos A. Bees (Βέης), Vie de Saint Theoclète, évêque de Lacédémone, Δορπάτη 1916. Ἐν τινὶ καιδίῳ παρὰ τὴν Μονὴν Καστρίου τῆς Λακεδαίμονος σώζεται εἰκὼν ἐπὶ τινος τοίχου καὶ παρ' αὐτὴν ἐπιγραφή «Ὁ ἅγιος Θεόκλητος Λακεδαιμονίας».

ὑπὸ τοῦ ἁγ. Πέτρου εἰς πρεσβύτερον χειροτονηθέντα ¹. Μεσοῦντος τοῦ ΙΑ' αἰῶνος (1054), ἐπῆλθε τὸ σχίσμα τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας, ἀλλ' ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, μὴ ἔχουσα πλέον μετ' αὐτῆς δεσμόν τινα καὶ ἠνωμένη οὖσα, οὐ μόνον δογματικῶς, ἀλλὰ καὶ διοικητικῶς μετὰ τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως δὲν παρεσύρθη εἰς τὸ ἀξιοθρήνητον σχίσμα. Μεταξὺ τῶν ἱεραρχῶν Ἀθηνῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης διεκρίθησαν ἰδίως ὁ Μιχαὴλ Α' († 1030) ὁ Γεώργιος Β' (1145—1160) συμμετασχῶν τῆς ἐν τῷ παλατίῳ τῶν Βλαχερνῶν συγκληθείσης ἐπὶ Μανουὴλ Κομνηνοῦ «Συνόδου Ἐκκλησίας Ἑλληνικῆς» καὶ ὁ Νικόλαος Ἀγιοθεοδοσίτης (1166—1175). Ὁ Νικόλαος συμμετέχων ὡσαύτως πάντων τῶν συγχρόνων γενικῶν ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων καὶ τῶν ἐν ΚΠόλει συγκροτουμένων Συνόδων, διεκρίνετο ἐπὶ τῇ μεγάλῃ αὐτοῦ παιδείᾳ. Ἀποθανὼν ἐν Ἀθήναις διεκομίσθη διὰ Θεσσαλονίκης, ὅπου ὁ Εὐστάθιος Θεσσαλονίκης ἀπήγγειλεν εἰς αὐτὸν λόγον, εἰς ΚΠολιν, ὅπου ὡσαύτως λόγον ἀπήγγειλεν ὁ Εὐθύμιος Τορνίκης. Ταυτοχρόνως δὲ κληρικοὶ ἐξ Ἑλλάδος κατελάμβανον ἐξέχοντας ἀλλαχοῦ ἀρχιερατικούς θρόνους, ὡς ὁ ἐξ Ἀθηνῶν ἀρχιεπίσκοπος Σιναίου Ἰωάννης. Ἀθηναῖος ἦτο καὶ ὁ ἐν Κρήτῃ ἐργασθεὶς λόγιος Κωνσταντῖνος Ταρσίτης (1129).

Κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα ἐξαιρετικῶς διέπρεψαν ὁ Εὐστάθιος Θεσσαλονίκης (1175—1194) καὶ ὁ Μιχαὴλ Χωνιάτης Ἀκομινάτος Ἀθηνῶν (1118—1120). Ὁ Εὐστάθιος ἐγεννήθη καὶ ἐξεπαιδεύθη ἐν Κωνσταντινουπόλει, χρηματίσας δὲ μοναχὸς καὶ εἶτα διάκονος ἐν τῷ ναῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας καὶ διαπρέψας ὡς διδάσκαλος τῆς ρητορικῆς, ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος Μύρων (1174) καὶ προήχθη εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν Θεσσαλονίκης (1175). Μετέσχε τῶν γενικῶν ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων, διώρθωσε πολλὰ τὰ κακῶς ἔχοντα ἐν τῇ ἐσωτερικῇ ζωῇ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν μονῶν, ὑπεστήριξε γενναίως τὸ πνευματικόν του ποιμνιον κατὰ τὴν ἀλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν νορμανδῶν (1185), ἀνεξάρτητον δ' ἔχων τὸ φρόνημα, δὲν ἐδίστασε νὰ διαφωνήσῃ καὶ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου Μανουὴλ Κομνηνόν, ζητήσαντα τροποποιήσιν τῶν διατυπώσεων τῶν ἀφορωσῶν τὴν εἰς τὴν χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν ἐπιστροφὴν τῶν ἕξωμοτῶν τοῦ Μωαμεθανισμοῦ. Ὁ Εὐστάθιος ἀπέθανεν ἐν Θεσσαλονικῇ τῷ 1193.

1. Τὸν βίον τοῦ ὁσίου Θεοδοσίου τοῦ νέου συνέγραψεν ὁ Νικόλαος Μαλαξὸς († μετὰ τὸ 1573 καὶ πρὸ τοῦ 1594), «Νέον ἐκλόγιον» ἐκδ. 1803. σ. 183 ἐξ. Ἡ ἄσματικὴ Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου ἐξεδόθη ἐν Ναυπλίῳ τῷ 1888 καὶ ἐν Ἀθήναις τῷ 1925. Πρβλ. Bibliographie des Acolouthies grecques, Bruxelles, 1926 σ. 281. Ὁ δὲ βίος τοῦ ἁγ. Πέτρου Ἄργους ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν τῇ συλλογῇ Novae Patrum bibliothecae ab Ang. Maio Card. Collectae tom. IX ed. a Josepho Cozza-Luzi, Romae 1888, pars III, IX, σ. 1—17 μετὰ λατινικῆς μεταφράσεως, Πρβλ. Χρήστον Παπαϊοκρόμμον, Ὁ πολιούχος τοῦ Ἄργους ἅγιος Πέτρος Ἄργους ὁ θαυματουργός, Ἐν Ἀθήναις 1908, καὶ τὰς σχετικὰς παρατηρήσεις Νίκου Α. Βέη, ἐν «Ἑλληνικοῖς» Α, 1928, σ. 348-349.

Ὁ Μιχαὴλ Χωνιάτης ἢ ὡς ἐπεκράτησε νὰ καλεῖται Ἀκομινᾶτος, γεννηθεὶς περὶ τὸ 1140 ἐν Χώναις ἢ Κολοσσαῖς τῆς Μικρασίας, ἐξεπαιδεύθη ἐν Κωνσταντινουπόλει μετὰ τοῦ νεωτέρου ἀδελφοῦ του Νικητᾶ Χωνιάτου. Ἔσχε δὲ διδάσκαλον καὶ τὸν Εὐστάθιον Θεσσαλονίκης. Ἐκλεγείς μητροπολίτης Ἀθηνῶν τῷ 1181, ὑπερῆσιπε τὸν λαὸν κατὰ τῶν ἀπλήστων ὑπαλλήλων καὶ εἰσπρακτόρων τῶν φόρων καὶ τῶν συνεχῶν ἐπιδρομῶν τῶν ληστοπειρατῶν ἐχόντων ὀρητήριον τὴν Αἴγινα. Ἐν τοῖς λόγοις αὐτοῦ ἐγκαταμειγνύει πλείστας λεπτομερείας περὶ τῆς καθόλου ζωῆς καὶ τῆς καταστάσεως τῆς πόλεως καὶ τῶν κατοίκων αὐτῆς.

Ἦδρευε δ' ἐν τῇ Ἀκροπόλει, ὅπου εὐρίσκετο τὸ ἐπισκοπεῖον, καὶ ὠμίλει συνήθως ἐν τῷ ναῷ τοῦ Παρθενῶνος, ἀφιερωμένῳ εἰς τιμὴν τῆς Παναγίας τῆς «Ἀθηνιώτισσας», ὃν ὠνόμαζε «τέμενος περικαλλές, εὐφεγγές, ἀνάκτορον τῆς φωτοδόχου Παρθένου καὶ φωτοδότιδος χάριεν, τοῦ λάμπαντος ἐξ αὐτῆς ἀληθινοῦ φωτὸς ἅγιον σκῆνωμα». Ἐτελεῖτο δ' ἐτησίως μεγάλη πανήγυρις («παγκόσμιος τῆς Θεοτόκου πανήγυρις») εἰς ἣν προσήρχοντο «οἱ ἀπανταχθὲν λαοί». Ὁ εὐσεβὴς ἱεράρχης παρεπονεῖτο ὅτι ὁ λαὸς δὲν ἐδείκνυε προθυμίαν περὶ τὰ θεῖα, διετέλει δ' ἐν ἀμαθείᾳ. Τοῦτο ἰδιαζόντως ἔθλιβε αὐτὸν καὶ ἐτόνιζε γράφων πρὸς τοὺς φίλους του. Ἐν τινι ποιήματι αὐτοῦ ἔλεγεν «οἰκῶν Ἀθήνας οὐκ Ἀθήνας που βλέπω». Μεταβιβλημένος εἰς χριστιανικὸν ναὸν ἦτο καὶ ὁ ναὸς τῆς Ἀπτέρου Νίκης, τὸ δὲ Θεσεῖον ἦτο ναὸς τοῦ ἁγίου Γεωργίου καὶ παρ' αὐτὸ ὑπῆρχον μοναὶ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν. Ἐν τοῖς ἐρειπίοις τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς ὑπῆρχε ναΐδιον τοῦ ἁγίου Ἰωάννου, ἔζησε δ' ἐπὶ τινος τῶν κίωνων τοῦ ναοῦ στυλῆτις μοναχός. Πληθὺς ναῶν ἐκόσμηι τὰς Ἀθήνας, ἐν οἷς διεκρίνοντο ὁ τῆς Καπνικαρέας, τῆς Γοργοεπηκόου, τῆς ἁγίας Εἰρήνης καὶ τῶν ἁγίων Θεοδώρων.

Ἐκτὸς τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν εὐρίσκετο ὁ ναὸς τοῦ Ἀθηναίου μάρτυρος Λεωνίδου. Μεταξὺ τῶν ναῶν τῆς Ἀττικῆς διεκρίνετο ὁ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Κυνηγοῦ ἐπὶ τοῦ Ὑμητιοῦ καὶ ὁ τῆς Καισαριανῆς. Ὁ Μιχαὴλ Χωνιάτης ἤλεγχε τὸν τότε ἡγούμενον τῆς Καισαριανῆς, ὡς σφετεριζόμενον τοὺς καρποὺς ἀλλοτριῶν μελισσώνων, ἀλλ' ὑπῆρχον καὶ διακεκριμένοι μοναχοὶ ἐν Ἀθήναις, ὡς ὁ ἀρχιμανδριτῆς Νεόφυτος, ὃν ἐνεκομίασε δι' ἐπιταφίου ὁ Ἀκομινᾶτος. Μερικῶν περὶ τοῦ λαοῦ τῶν Ἀθηνῶν, πολλάκις ἐμεσίτευσεν ὑπὲρ αὐτοῦ δι' ὑπομνημάτων πρὸς τοὺς αυτοκράτορας, μετέβη δὲ καὶ ὁ ἴδιος εἰς Κωνσταντινούπολιν (1187). Ἐκ τῶν συγγραμμάτων του μανθάνομεν ὅτι ἐν Κωνσταντινουπόλει εὐρίσκετο πάντοτε ἀποκρισιάρχιος τοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν παρὰ τῷ Οἰκουμενικῷ πατριάρχει, ἐπιμελούμενος καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῶν λοιπῶν ζητημάτων τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν. Πρὸς πάντα ἐπίσημον ἐρχόμενον ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὁ Μιχαὴλ ὑπεδείκνυε τὰς ἀνάγκας τῆς πόλεως, ὡς ἐπραξε πρὸς τὸν νέον πραιτόρα τῆς Ἑλλάδος Νικηφόρον Προσοῦχ (1182), πρὸ

τὸν μέγαν δοῦκα (ἀρχιναύαρχον) Μιχαήλ Στρυφόν, πρὸς τὸν γυναικάδελφον τοῦ Ἀλεξίου Γ' (1195—1203) Βασίλειον Καματηρὸν καὶ ἄλλους. Ὅτε δ' ἐν ἔτει 1203 ὁ Λέων Σγουρός, ἰδρύσας ἀνεξάρτητον ἡγεμονίαν ἐν Πελοποννήσῳ, ὤρμησε νὰ καταλάβῃ τὰς Ἀθήνας καὶ ἐπολιόρησε τὴν Ἀκρόπολιν, ὁ Μιχαήλ Ἀκομινᾶτος ὑπερήσπισε τὴν πόλιν καὶ ἠνάγκασε τὸν ἐπιδρομέα νὰ ὑποχωρήσῃ. Δικαίως δ' ἐπῆνεσε τὴν ἀξιοθαύμαστον καὶ πολυμερῆ δρᾶσιν τοῦ ἱεράρχου Ἀθηνῶν ὁ Εὐθύμιος Μαλάκης, σύγχρονος ἐπίσκοπος Νέων Πατρῶν (Ἐπάτης), ὅστις διεκρίθη ὡς συγγραφεύς¹.

Περὶ τὴν ἐποχὴν ταύτην διεκρίνοντο ἱκανοὶ ἐκκλησιαστικοὶ καὶ λόγιοι ἄνδρες, ὡς ὁ Γεώργιος Κουφαρᾶς, ἀρχιεπίσκοπος Κερκύρας (περὶ τὸ 1180), γράψας κατὰ Λατίνων καὶ ἐπιστολὰς πρὸς ἐπισήμους ἄνδρας, ἐν οἷς καὶ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας Φρειδερίκον Βαρβαρόσσαν, ὁ Γεώργιος Βαρδάνης, μεταγενέστερος αὐτοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κερκύρας (περὶ τὰ ἔτη 1222—1226), ὁ Κορίνθου Γρηγόριος Μαλάκης, ὁ Βασίλειος Πεδιαδίτης, ὁ Ναυπάκτου Ἰωάννης Ἀπόκωνος καὶ ἄλλοι. Διὰ τῆς δράσεως τοιούτων ἀνδρῶν παρείχεται ἐλπίς ὅτι ἢ ἐν Ἑλλάδι Ἐκκλησία ἠδύνατο νὰ εἰσέλθῃ εἰς στάδιον ἀναπτύξεως μεγάλης. Ἀλλά, δυστυχῶς, ἡ ἐπιδρομὴ τῶν σταυροφόρων ἀνέκοψεν ἀποτόμως πᾶσαν ζωὴν καὶ κίνησιν αὐτῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Η ΦΡΑΓΚΟΚΡΑΤΙΑ (1204—1470)

Βιαία ἐπικράτησις τῆς λατινικῆς Ἐκκλησίας. Ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ IB' αἰῶνος ἤρξαντο ἐκ τῆς Δύσεως ἐπιδρομαὶ κατὰ τῆς ἐλληνικῆς Αὐτοκρατορίας τοῦ Βυζαντίου, αἵτινες, ὡς ἐλέχθη ἤδη, ὑπῆρξαν «ὁ πρόλογος τῶν Σταυροφοριῶν καὶ ἡ προπαρασκευὴ τῆς φραγκικῆς κυριαρχίας ἐν Ἑλλάδι». Ἦδη ἐν ἔτει 1181 ὁ Ροβέρτος Γυσκάρδος καταλαβὼν τὰς ἐν νοτίῳ Ἰταλίᾳ ἐλληνικὰς κτήσεις ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Ἠπειρον μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Βοημούνδου ἡγούμενος τοῦ νορμανδικοῦ στρατοῦ. Καταλαβὼν δὲ τὴν Κέρκυραν καὶ τὴν Κεφαλληνίαν ἐπολιόρησεν ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης τὸ Δυρράχιον, ὅπερ καὶ κατέλαβε, ~~παρὰ τὴν ἀντίστασιν τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ, βοηθουμένου καὶ ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν.~~ Ὁ Βοημούνδος εἰσέβαλε καὶ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς ἐλληνικῆς χερσονήσου, εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ εἰς τὴν Θεσσαλίαν μέχρι Λαρίσης, ἀλλ' ἐκεῖ συνετρίβησαν οἱ νορμανδοὶ καὶ ἐξωλοθρεύθησαν. Ἀνεκδιήγητος ὑπῆρξεν ἡ μεγάλη συμφορὰ, ἣν ἐπαθεν ἐξ

1. Κ. Γ. Μπόνη, Εὐθύμιος τοῦ Μαλάκη, μητροπολίτου Νέων Πατρῶν (Ἐπάτης), Τὰ σφζόμενα, Ἀθήναι, 1937, [Ἐὐθύμιος τοῦ Μαλάκη, μητροπολίτου Νέων Πατρῶν (Ἐπάτης) (Δύο ἐγκωμιαστικοὶ λόγοι, νῦν τὸ πρῶτον ἐκδιδόμενοι, εἰς τὸν αὐτοκράτορα Μανουὴλ Α' Κομνηνὸν (1143/80). «Θεολογία» ΙΘ' (1941—1948) σ. 513, 708, Κ' (1949) σ. 140, 280].

αὐτῶν ἢ ἐν τῷ μεταξύ χρόνῳ, παρὰ τὴν γενναίαν ἀντίστασιν τῶν κατοίκων, καταληφθεῖσα Θεσσαλονίκη (1185). Οἱ βάρβαροι ἐπιδρομεῖς δὲν ἠρκέσθησαν εἰς τὰς καταστροφάς, ληστείας καὶ ἐρημώσεις, ἀλλὰ διέπραξαν φρικώδη ἀνοσιουργήματα εἰς τὰ ἱερὰ τῆς πόλεως. Εἰσώρμησαν εἰς τὰς γυναικείας Μονάς, ἐβίασαν τὰς μοναχάς, ἐσύλησαν τὰ ἱερὰ σκευὴ τῶν ναῶν καὶ τὸν τάφον τοῦ ἁγ. Δημητρίου, ἐφόρευον τοὺς ἱερεῖς ἐντὸς τῶν ναῶν, ἐπὶ τῶν ἁγίων Τραπεζῶν τῶν ναῶν ὠρχοῦντο ἀκολασταίνοντες καὶ ψάλλοντες πορνικὰ ἕσματα. Ὁ Εὐστάθιος Θεσσαλονίκης οὐ μόνον ἐστήριξεν, ὡς εἶδομεν, τὸ πνευματικὸν αὐτοῦ ποιμνιον κατὰ τὴν ἀνεκδιήγητον ἐκείνην συμφορὰν, ἀλλὰ καὶ περιέγραψεν αὐτήν. Τὴν πόλιν ὅμως τοῦ ἁγ. Δημητρίου καὶ τὴν ὅλην Ἑλλάδα ἀνέμενε μετὰ τινα ἔτη ἢ ἐκ τῶν Σταυροφοριῶν νέα μεγάλη συμφορά.

Αἱ λεγόμεναι Σταυροφορίαι τῆς Δύσεως, κινήθησαι μὲν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν ἁγίων Τόπων τῆς Παλαιστίνης ἀπὸ τῶν κατεχόντων αὐτοὺς σαρακηνῶν, ἀποτυχοῦσαι δὲ τοῦ κυρίου αὐτῶν σκοποῦ, ἀπέβησαν ὀλεθριώταται διὰ τὴν ὀρθόδοξον Ἀνατολήν, λίαν δ' εὐλόγως ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων Δοσίθεος († 1707) ἐσημείωσεν ὅτι οἱ σταυροφορικοὶ πόλεμοι καλοῦνται κατ' εὐφημισμὸν μόνον ἱεροί, καθ' ὃν τρόπον καὶ ἡ λέπρα ἱερὰ νόσος καλεῖται. Αἱ ἑλληνικαὶ χῶραι τῆς Ἀνατολῆς ὑπεβλήθησαν ὑπὸ δουλείαν νέαν, οὐ μόνον πολιτικὴν, ἀλλὰ καὶ θρησκευτικὴν, διότι ἡ λατινικὴ Ἐκκλησία, ἐπωφελουμένη τὴν μεγάλην τῶν ὀρθοδόξων συμφορὰν, ἐζήτησε νὰ ἐξαναγκάσῃ αὐτοὺς ὅπως ἀπαρνηθῶσι τὴν ὀρθοδοξίαν. Αὐθαιρέτως δὲ καὶ παρανόμως καταλύσασα πολλαχοῦ τὴν ὀρθόδοξον ἱεραρχίαν, ἐπέβαλεν ἐπὶ τῶν ὀρθοδόξων Ἑλλήνων τὴν λατινικὴν ἱεραρχίαν καὶ ἐκήρυξε διωγμὸν κατὰ τῶν μὴ ἀναγνωριζόντων αὐτήν. Ἐνιαχοῦ δὲ καὶ μαρτυρικὸν αἷμα ἐχύθη. Οὕτω κατηργήθησαν τὰ ὀρθόδοξα πατριαρχεῖα Ἱεροσολύμων καὶ Ἀντιοχείας καὶ ἡ ἀρχιεπισκοπὴ Κύπρου, κατηργήθη δὲ καὶ τὸ πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως ὅτε οἱ σταυροφόροι (12 Ἀπριλίου 1204) εἰσήλασαν εἰς τὴν βασιλεύουσαν.

Κατὰ τὸν Μάϊον τοῦ 1204 πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἐξελέγη ὁ ἐνετὸς Θωμᾶς Μοροζίνης, ὃν ἠναγκάσθη ν' ἀναγνωρίσῃ ὁ πάπας Ρώμης Ἰννοκέντιος Γ'. Ὑπῆχθησαν δὲ ὑπὸ τὸν λατίνον πατριάρχην 22 ἀρχιεπισκοπαὶ ἑλληνικαί, ἧτοι 2 ἐν Μικρασίᾳ, 7 ἐν Θράκῃ, 3 ἐν Μακεδονίᾳ, 2 ἐν Θεσσαλίᾳ, 1 ἐν Ἠπείρῳ, 2 ἐν τῇ μέσῃ Ἑλλάδι, 2 ἐν Πελοποννήσῳ καὶ 3 ἐν ταῖς νήσοις ἐκδιωχθέντων ἐξ αὐτῶν τῶν ὀρθοδόξων ἱεραρχῶν καὶ ἐγκατασταθέντων λατίνων. Τῶν ἀνωτέρω ἀρχιεπισκοπῶν 16 εἶχον ὑφ' ἑαυτὰς 56 ἐπισκοπὰς, ἐπομένως τὸ λατινικὸν πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως ἠρῶθιμι 68 ἱεράρχας, οἵτινες, βοηθούμενοι καὶ ὑπὸ τῶν ἐκ Ρώμης ἀποστελλομένων λεγάτων, ἀνέλαβον νὰ ἐπιβάλωσι τὸ λατινικὸν δόγμα ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων. Ἄλλ' ὑπῆρξαν χαρακτηριστικοὶ οἱ λόγοι τῶν Ἑλλήνων τῆς Θρά-

κης, οἵτινες ἔγραψαν πρὸς τὸν πάπαν ὅτι οἱ λατῖνοι δύνανται νὰ ἄρχωσι τῶν σωμάτων οὐχὶ ὅμως καὶ τῶν ψυχῶν τῶν Ἑλλήνων.

Ὁ πάπας Ρώμης, γενόμενος πρὸς καιρὸν κύριος τῶν ἑλληνικῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἐστράφη καὶ πρὸς τὴν βουλγαρικὴν Ἐκκλησίαν, διότι αὕτη διοικητικῶς ἦτο ἠνωμένη μετὰ τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ ἐπὶ μικρὸν μόνον ὑπάρξασα ἀρχιεπισκοπὴ Ἰουστινιανῆς Α' ἐν Μακεδονίᾳ δὲν ὑφίστατο, ἡ δὲ Θεσσαλονικὴ ἀπετέλει μητρόπολιν τοῦ πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως. Ἀπὸ τοῦ Ι' αἰῶνος εἶχε μορφωθῆ ἐν Ἀχρίδι τῆς Μακεδονίας τὸ ἐκκλησιαστικὸν κέντρον τῶν βουλγάρων, κατὰ δὲ τὴν διαρρῦθμισιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ἐν ἀρχῇ τοῦ ια' αἰῶνος ἐν Μακεδονίᾳ ὑπὸ τοῦ Βασιλείου Βουλγαροκτόνου, ἀνεγνωρίσθη ὁ Ἀχρίδος ὡς ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας. Ἡ ἀρχιεπισκοπὴ αὕτη ἀπέβη ταχέως ἑλληνικὴ. Σειρὰ Ἑλλήνων ἀρχιεπισκόπων, ἐν οἷς καὶ ὁ περιφανῆς Θεοφύλακτος, κατέστη γνωστὴ, μεσοῦντος δὲ τοῦ ΙΒ' αἰῶνος ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος ἐχηματίσεν ὁ Ἰωάννης Κομνηνός, ἀνεψιὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ. Ὁ Ἰωάννης συμμετασχὼν συνόδου τινὸς ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπέγραψε τὰ πρακτικὰ αὐτῆς ὡς «ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδων Α' Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης Βουλγαρίας», συνεταύτισε δηλαδὴ ἐσφαλμένως τὴν ἀρχιεπισκοπὴν Ἀχρίδος μετὰ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Α' Ἰουστινιανῆς, ἐνῶ οὐδεμία μετὰ αὐτῶν ὑπῆρξε σχέσις οὔτε ἱστορικὴ οὔτε τοπικὴ.

Οἱ βούλγαροι ἐπανιδρυσάντες ἐν τέλει τοῦ ΙΒ' αἰῶνος (1185) τὸ κράτος αὐτῶν, ὡς βλαχοβουλγαρικὸν κράτος, ἵδρυσαν νέαν ἀρχιεπισκοπὴν ἐν Τιρνόβῳ. Κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν σταυροφόρων ὁ τσάρος τῶν βουλγάρων Ἰωαννίτσης ὑπέταξεν ἑαυτὸν καὶ τὴν βουλγαρικὴν Ἐκκλησίαν ὑπὸ τὸν πάπαν Ρώμης ὑπὸ τὸν ὄρον ὅπως στεφθῆ αὐτοκράτωρ. Ὄντως δὲ ὁ ληγάτος τοῦ πάπα Ρώμης μετὰ δύο βουλγάρων ἐπισκόπων ἐχειροτόνησε τὸν Τιρνόβου Βασίλειον καὶ ἀνηγόρευσε αὐτὸν πατριάρχη, τῇ δὲ 8 Νοεμβρίου 1204 ἔστεψε τὸν Ἰωαννίτην αὐτοκράτορα (τσάρον) τῶν βουλγάρων καὶ βλάχων. Ἀλλ' ὁ βούλγαρος ἡγεμὼν, μόλις ἐπέτυχε τούτου, διέκοψε πᾶσαν σχέσιν πρὸς τὸν πάπαν Ρώμης, ἐπετέθη δὲ κατὰ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, ἐλεηλάτησε τὴν Θράκην καὶ τὴν Μακεδονίαν, δις ἐπολιορκήσε τὴν Θεσσαλονικὴν, ἕως οὗ ἐφονεύθη (1207) ὑπὸ τὰ τεῖχη αὐτῆς ὑπὸ τινος Κουμάνου πολεμιστοῦ, τὸ δὲ κράτος αὐτοῦ διελύθη. Ὁ πάπας Ἰννοκέντιος ἐστράφη τότε πρὸς τοὺς ρώσους καὶ τοὺς σέρβους. Ὁ πρὸς τοὺς ρώσους ἀποσταλεὶς καρδινάλιος Γρηγόριος προέτρπευεν αὐτοὺς νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς τὸν πάπαν, «ἀφοῦ ἤδη τὸ βασίλειον τῶν Ἑλλήνων καὶ σχεδὸν σύμπασα ἡ ἑλληνικὴ Ἐκκλησία παρεδόθησαν εἰς τὸν ρωμαϊκὸν θρόνον καὶ ὑπακούουσιν εἰς τὰς διαταγὰς αὐτοῦ». Διεκήρυττε δὲ ὁ πάπας ἐν τῇ ἐν Λατερανῶ συνόδῳ τοῦ 1215 ὅτι τὸ σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν ἤρθη, ἐπικρατησάσης πανταχοῦ τῆς

ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι, ὅπου εἶχεν ἐπεκταθῆ ἡ ἐξουσία τῶν σταυροφόρων καὶ τῶν ἐνετῶν, ἐκεῖ ἐφαίνετο κατηγορημένη μὲν ἡ ἑλληνικὴ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία, ἐπικρατοῦσα δὲ ἡ ρωμαϊκὴ. Ἄλλ' ἡ ἐπικράτησις ὑπῆρξεν ὄλως ἐξωτερικὴ καὶ προσωρινή, ὀφειλομένη εἰς τὴν πολιτικὴν βίαν.

Κατάστασις τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ φραγκοκρατίας. Ἡ ὀρθόδοξος ἐν Ἑλλάδι Ἐκκλησία, ἠνωμένη διοικητικῶς μετὰ τοῦ πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, εἰρήνευε καθ' ἑαυτὴν πρὸ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν σταυροφόρων. Περὶ τὴν ἐποχὴν δ' ἐκείνην διεκρίθησαν ἐν αὐτῇ πλείστοι λόγιοι καὶ ἐκκλησιαστικοὶ ἄνδρες καὶ παρετηρεῖτο γενικῶς ἀκμὴ τις τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βίου.

Ἄλλὰ, δυστυχῶς, ἡ ἐπιδρομὴ τῶν σταυροφόρων μετέβαλεν ἐντελῶς τὴν ὄψιν τῆς ἐν Ἑλλάδι Ἐκκλησίας. Κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ πάπα Ἰννοκεντίου Γ', τοῦ πρώτου διοργανώσαντος τὴν ἐν Ἑλλάδι παρανόμως ἐγκαθιδρυθεῖσαν λατινικὴν Ἐκκλησίαν, ὠρίσθησαν αἱ παλαιαὶ μητροπόλεις Πατρῶν καὶ Κορίνθου ὡς ἀρχιεπισκοπαί. Ὑπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπον Κορίνθου ὑπήγαγεν ὁ πάπας τὰς ἐπισκοπὰς Ἄργους, Δαμαλᾶ (πλησίον τῆς ἀρχαίας Τροϊζῆνος), Ἐλους (Gilas), Ζεμενοῦ (Gimenes), Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου. Καίτοι δ' ἡ Μονεμβασία κατεῖχετο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ὁ πάπας ὑπῆγαγε κατ' ὄνομα καὶ τὴν ἐπισκοπὴν αὐτῆς ὑπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπον Κορίνθου, ἀλλ' ἡ ἐπισκοπικὴ αὐτῆ διαίρεσις δὲν ἔμεινε σταθερά, διότι τινὲς τῶν ἀνωτέρω ἐπισκοπῶν συνεχωνεύθησαν μετ' ἄλλων, ὡς ἡ τοῦ Ἐλους μετὰ τῆς ἐπισκοπῆς Λακεδαιμόνος, ἡ τοῦ Ζεμενοῦ μετὰ τῆς Κορίνθου, ἡ τοῦ Δαμαλᾶ διενεμήθη μετὰ τῆς ἐπισκοπῆς Ἄργους καὶ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Κορίνθου. Ὡσαύτως αἱ ἐπισκοπαὶ Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου ἠνώθησαν εἰς μίαν ἐπισκοπὴν, ὑπαχθεῖσαν ὑπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπον Πατρῶν. Ὑπὸ τοῦτον κατ' ἀρχὰς ὑπήχθησαν ἕξ ἐπισκοπαί: Ὠλένης, ἧς ὁ ἐπίσκοπος ἔδραν εἶχε τὴν Ἀνδραβίδαν, Μεθώνης, Κορώνης, Βελίγιστης (Χριστιανουπόλεως), Ἀμυκλῶν καὶ Λακεδαίμονος. Ὁ πάπας Ὀνώριος Γ' διήρσαε μὲν τὴν ἐπισκοπὴν Βελίγιστης μετὰ τῶν ἐν Μεσσηνίᾳ ἐπισκοπῶν Μεθώνης καὶ Κορώνης, ἠγῶσε δὲ τὴν ἐπισκοπὴν Ἀμυκλῶν μετὰ τῆς ἐπισκοπῆς Λακεδαίμονος. Ἄλλ' ἡ τελευταία αὕτη ὑπήχθη ὑπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπον Κορίνθου, ἀντὶ δὲ τῆς ἐπισκοπῆς Ἐλους, καταργηθείσης, ἰδρύθη ἡ ἐπισκοπὴ Μαΐνης. Οὕτω δέ, μεσοῦντος τοῦ ΙΓ' αἰῶνος, ἡ μὲν ἀρχιεπισκοπὴ Πατρῶν εἶχεν ὑφ' ἑαυτὴν τὰς ἐπισκοπὰς Ὠλένης, Κεφαλληνίας, Κορώνης καὶ Μεθώνης, ἡ δὲ τῆς Κορίνθου τὰς ἐπισκοπὰς Ἄργους, Μονεμβασίας, Λακεδαίμονος καὶ Μαΐνης. Ἀλλὰ καὶ πάλιν τὰ κατὰ τὴν ἐπαρχιακὴν διαίρεσιν τῆς ἡγεμονίας Ἀχαΐας δὲν ἔμειναν ἀπαρασάλευτα, πολλὰ δ' ἔριδες ἐγεννήθησαν μετὰ τῶν ἀρχιεπισκόπων καὶ ἐπισκόπων, μετὰ τῶν ἀρχιεπισκόπων καὶ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐγκατασταθέντος Ἐνετοῦ πα.

τριάρχου Θωμά Μοροζίνη, ἀξιούντος νὰ χειροτονη τοὺς ἀνωτέρους κληρικούς. Ὁ γάλλος ἀρχιεπίσκοπος Πατρῶν καὶ ἑξαρχος Ἀχαΐας Ἀνσελμος de Clugny δὲν ἤθελε νὰ ὑποτάσσηται εἰς ἐνετὸν πατριάρχην, ὅστις προσεπάθει νὰ διορίξῃ εἰς τὰ ἀξιώματα τῶν κληρικῶν μόνον ἐνετούς, ὅθεν ἐπεδίωξε καὶ ἐπέτυχε μέχρι τέλους ν' ἀναγνωρισθῇ ὑπὸ τοῦ πάπα ἀνεξάρτητος ἀπὸ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως. Ἦριζον ὁμοῦ καὶ οἱ ὑπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπον Πατρῶν λατῖνοι ἐπίσκοποι πρὸς ἀλλήλους περὶ τῶν ὁρίων τῶν ἐπισκοπῶν αὐτῶν, ἤριζε πρὸς τοὺς ἐπισκόπους ὁ ἐνοριακὸς κληρικός, ἤριζον πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον καὶ πρὸς τὸν κληρὸν καθόλου οἱ Ναῖται μοναχοί. Οἱ τελευταῖοι δ' οὗτοι μετὰ τῶν ἱπποτῶν τοῦ Γευτονικοῦ τάγματος, ἔχοντας ἔδραν τὴν Μοσθενίτσαν (παρὰ τὰς Καλάμας), καὶ τοῦ τῶν Ἰωαννιτῶν, ἐδρεύοντος ἐν Μεθώνῃ κατέλαβον ἀνὰ τέσσαρα ἱπποτικά τιμάρια ἐν Ἀχαΐᾳ καὶ Ἡλίδι, κατὰ τὴν διανομὴν τῆς Πελοποννήσου μετὰ τῶν ἐπιδρομῶν κατακτητῶν. Αἱ ἔριδες αὐτῶν πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Πατρῶν προήρχοντο ἐκ φιλοκτημοσύνης καὶ ἀρπαγῆς. Πολλοὶ γάλλοι κληρικοί, νοσταλγοῦντες, ἀπήρχοντο ἐκ Πατρῶν, ἄλλοι μακρὰν τῶν ἐνοριῶν αὐτῶν εὐρισκόμενοι εἰσέπραττον τὰ εἰσοδήματα, πολλοὶ δὲ τυχοδιῶνται ὡς κληρικοί παριστάμενοι ἐπηύξανον τὴν σύγχυσιν. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ ἀρχιεπίσκοπος Πατρῶν καθηρέθη ὑπὸ τοῦ πάπα Ρώμης Ὁνωρίου Γ' ἐπὶ διασπαθίσει τῶν ἐκκλησιαστικῶν προσόδων, ὑπὸ δὲ τοῦ πάπα Ἰννοκεντίου Γ' εἶχεν ἀνακληθῆ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κορίνθου Βάλθερος ὡς κακὸς τροπος. Ἀλλὰ μάτην διεμαρτύρητο ὁ Ἰννοκέντιος κατὰ τῆς ἐχθρικῆς πρὸς τὸν κληρὸν στάσεως τῶν Φράγκων ἡγεμόνων καὶ βαρῶνων. Ὁ τὰς Πάτρας τὸ πρῶτον καταλαβὼν ὡς τιμάριον Γουλιέλμος Ἀλαμᾶνος ἦλθεν εἰς τοιαύτας προστριβὰς πρὸς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν Πατρῶν, ὥστε συλλαβὼν αὐτὸν ἐφυλάκισεν, ἐρρινοτόμησε τὸν ἐπίτροπον αὐτοῦ καὶ τέλος μετέβαλε τὴν ἀρχιεπισκοπικὴν κατοικίαν μετὰ τοῦ παρακειμένου ναοῦ τῶν Ἁγίων Θεοδώρων εἰς φρούριον. Ὁ δὲ Γοδοφρείδος Βιλλαρδουίνος Α', βάιλος καὶ ἡγεμὼν Ἀχαΐας, οὐ μόνον ἠρνεῖτο τὴν πρὸς τὸν κληρὸν νεομισμένην πληρωμὴν τῆς δεκάτης, παρὰ τὴν ὑποχρέωσιν, ἦν μετὰ τῶν βαρῶνων εἶχεν ἀναλάβει, ἀλλὰ καὶ διέτασσε τοὺς τε Ἕλληνας καὶ τοὺς φράγκους ὑπηκόους αὐτοῦ νὰ μὴ ἀποδίδωσι τὴν δεκάτην. Ἀπήλλαξε καὶ τοὺς Ἕλληνας ἱερεῖς καὶ μοναχοὺς τῆς δικαιοδοσίας τοῦ λατίνου ἀρχιεπισκόπου καὶ ἀπηγόρευσεν εἰς τοὺς λαϊκοὺς νὰ ἐπιδεικνύωσιν οἰανδήποτε ὑπακοὴν εἰς τὴν λατινικὴν Ἐκκλησίαν. Ταῦτα πάντα προδικάλουν τὰς ἐντόνους διαμαρτυρίας τοῦ πάπα Ρώμης Ἰννοκεντίου, ὅστις ἔγραφεν «ἢ νέα φυταλιὰ τῶν Λατίνων, οὗς ἡ χεὶρ τοῦ Θεοῦ μετεφύτευσεν εἰς τὰ μέρη τῆς Ἀχαΐας, φαίνεται μὴ ἔχουσα στερεὰς ρίζας, ἕνεκα τῆς νέας μεταβολῆς».

Ἡ αὐτὴ ἐκκλησιαστικὴ σύγχυσις ἐπεκράτει καὶ ἐν τῷ δουκάτῳ Ἀθηναίων καὶ Θηβῶν, οὔτινος ἀρχηγέτης ὑπῆρξεν ὁ Ὄθων Δελαρός. Ὁ κατὰ

τὴν σταυροφορικὴν κατάκτησιν μητροπολίτης Ἀθηνῶν Μιχαὴλ Χωνιάτης, ἀναγκασθεὶς νὰ φύγῃ ἐκ τῆς ἔδρας του, μετέβη εἰς τὴν νῆσον Κέα, ὅπου διέμεινεν ἐν τῇ ἐκεῖ μονῇ τοῦ Τιμίου Προδρόμου. Ἐκεῖθεν παρηκολούθει τὰ συμβαίνοντα ἐν Ἀθήναις, τολμήσας δὲ τῷ 1217 νὰ ἔλθῃ κρύφα εἰς αὐτάς, ἐκινδύνευσεν νὰ συλληφθῇ ὑπὸ τῶν φράγκων. Ὅθεν ἀπεδόθη καὶ πάλιν εἰς τὰς προσφιλεῖς αὐτῷ μελέτας καὶ συγγραφὰς καὶ διεβίωσεν ἐξόριστος μέχρι τῆς τελευτῆς του (1220). Τὴν θέσιν αὐτοῦ παρανόμως κατέλαβε λατίνος ἀρχιεπίσκοπος, ὁ γάλλος Βερνάρδος, ὁ δὲ πάπας Ρώμης Ἰννοκέντιος Γ', ἐγκρίνας τὴν ἐκλογὴν, ἀνέλαβεν ὑπὸ τὴν ἰδιαιτέραν αὐτοῦ προστασίαν τὴν Ἐκκλησίαν Ἀθηνῶν, ἣτις διοργανώθη κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῆς Ἐκκλησίας τῶν Παρισίων. Ὑπὸ τὴν ἀρχιεπισκοπὴν Ἀθηνῶν ὑπήχθησαν αἱ ἐπισκοπαὶ Χαλκίδος, Θερμοπυλῶν, Διαυλείας, Αὐλωναρίου, Ὁρεοῦ, Καρύστου, Κορωνείας, Ἄνδρου, Μεγάρων, Σκύρου καὶ Κέω, ἐν αἷς ἐγκατεστάθησαν λατῖνοι ἐπίσκοποι, ἐξαιρέσει μόνον τῆς ἐπισκοπῆς Χαλκίδος (Εὐδρίπου). Ταύτης ὁ δρθόδοξος ἐπίσκοπος Θεόδωρος, παραμείνας ἐν τῇ θέσει αὐτοῦ, ὑπεχρεώθη ν' ἀναγνωρίσῃ τὸν λατῖνον ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν καὶ νὰ μυρωθῇ ὑπ' αὐτοῦ. Ὁ Θεόδωρος δὲν ἐδέχθη νὰ μυρωθῇ καὶ ἐπαύθη, ἀλλ' ἀποκατεστάθη πάλιν εἰς τὴν θέσιν αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ πάπα Ἰννοκεντίου Γ'. Ὁ μετὰ τούτον πάπας Ὀνώριος Γ' ἤνωσε τὰς τρεῖς ἐπισκοπὰς Εὐβοίας ἢ Αὐλωναρίου, Ὁρεοῦ καὶ Καρύστου μετὰ τῆς ἐπισκοπῆς Χαλκίδος ἢ Εὐδρίπου. Βραδύτερον ὑπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν ὑπήχθησαν καὶ αἱ ἐπισκοπαὶ Ζαχαρίας (Ζαχαρᾶς τοῦ δήμου Πέτρας), Αἰγίνης καὶ Σαλώνων. Κατεῖχον δὲ τὴν Αἶγιναν καὶ τὰ Σάλωνα οἱ Φαδρίγοι, συνδεόμενοι μετὰ τοῦ δουκάτου Ἀθηνῶν, Ἄλλ' ὁ Ὄθων Δελαρός δὲν ἐσεβάσθη τὰς περὶ ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων καὶ διαφόρων προνομίων τῆς Ἐκκλησίας Ἀθηνῶν διατάξεις τοῦ πάπα, τηρήσας ἀπέναντι τοῦ λατινικοῦ κλήρου στάσιν ὁμοίαν πρὸς τὴν τῶν ἀρχόντων τῆς Πελοποννήσου. Καὶ ἐν Θήβαις ὡσαύτως αἱ πολιτικαὶ ἀρχαὶ ἐχθρικῶς προσηνέχθησαν πρὸς τὸν κλῆρον, σφετερισθεῖσαι μέγα μέρος τῶν προσόδων τοῦ ἐκεῖ ἐγκαθιδρυθέντος ἀρχιεπισκόπου. Ἐσωτερικαὶ δ' ἔριδες τοῦ λατινικοῦ κλήρου καὶ ἐν Θήβαις καὶ ἀλλαχοῦ ἐπηύξανον τὴν ἀνωμαλίαν καὶ σύγχυσιν. Ἐπὶ πλέον οἱ ἀρχιεπίσκοποι Λαρίσης καὶ Νέων Πατρῶν (Ὑπάτης) προδικάλεσαν μεγάλα σκάνδαλα, ὁ μὲν διὰ καταπιέσεων, χάριν ἀνόμων εἰσφορῶν τῶν ὑποκειμένων αὐτῷ ἐπισκόπων καὶ τῶν μοναστηρίων, ὁ δὲ δι' ἀναμιξέως εἰς ἐμφυλίους πολεμικὰς καὶ πολιτικὰς τῶν ἡγεμόνων διενέξεις. Ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ Εὐβοίᾳ οἱ ἡγεμόνες κατελάμβανον αὐθαιρέτως τὰ μοναστήρια καὶ τοὺς ναοὺς, καταπιέζοντες τὰ μοναχικὰ τάγματα, ἅτινα εἶχον ἐγκαθιδρυθῆ ἐν αὐτοῖς. Ἡ λαμπρὰ μονὴ τοῦ ὁσίου Λουκᾶ, μεταξὺ Θηβῶν καὶ Λεβαδείας κειμένη, παρεχωρήθη εἰς τοὺς μοναχοὺς τοῦ ἁγίου Τάφου τῆς Ἱερουσαλήμ. οἷτινες καὶ τὰ ἀλλαχοῦ κείμενα κτήματα τοῦ ἁγίου Τάφου εἶχον καταλά-

βει. Τὸ τάγμα τῶν Ἰωαννιτῶν κατέλαβε τὰ κτήματα τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ ἐπισκοπῆς Γαρδικίου, τὸ τῶν Ναϊτῶν τὸν ναὸν τῆς ἁγίας Λουκίας ἐντὸς τῶν Θηβῶν, τὴν Ραβέννικαν καὶ τὴν Λαμίαν, ἐν ἧ ἔκτισαν πιθανῶς τὸ μέχρι σήμερον σφζόμενον φρούριον. Ἡ περίφημος μονὴ τοῦ Δαφνίου παρεδόθη εἰς τοὺς μοναχοὺς Κιστερκίους τῆς ἐν Βουργουνδίᾳ μονῆς Bellevaux. Οἱ σταυροφόροι μοναχοὶ (Cruciferi) τῆς Βονωνίας εἶχον ξενῶνα ἐν Χαλκίδι, οἱ Μινωῖται (Φρεμενούριοι) ἐγκατεστάθησαν ἐν διαφόροις μοναῖς τῆς Ἑλλάδος. Λήγοντος τοῦ ΙΔ' αἰῶνος κατεῖχοντο ὑπ' αὐτῶν δώδεκα μοναί. Ἄλλ' οἱ μοναχοὶ καθόλου καὶ πρὸς τὸν κλῆρον καὶ πρὸς τοὺς κοσμικοὺς ἄρχοντας διεξήγον διηνεκεῖς ἀγῶνας πρὸς διάσωσιν τῶν κεκτημένων ἢ πρὸς ἐπαύξησιν αὐτῶν.

Ἀπόπειρά τις πρὸς καταστολὴν τῶν ἐρίδων καὶ ἐξομάλυνσιν τῶν λατινικῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ἐν Ἑλλάδι ἐγένετο ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἐρρίκου, συγκαλέσαντος, κατὰ Μάϊον τοῦ 1210, ἐν Ραβεννίκῃ συνέδριον. Κατ' αὐτὸ ἀπεφασίσθη, ὅπως αἱ μοναὶ καὶ αἱ ἐκκλησιαστικαὶ κτήσεις ἀπὸ τῶν ὀρίων τοῦ λατινικοῦ βασιλείου Θεσσαλονίκης μέχρι Κορίνθου ᾧσιν ἐλεύθεραι πάσης φεουδαλικῆς ὑποχρεώσεως, ὑπαγόμεναι ὑπὸ τὸν πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ λατινικὸς καὶ ὁ ἑλληνικὸς κλῆρος θὰ ἐπλήρουν τὸ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἀποδιδόμενον «ἀκρόστιχον», ἦτοι ἔγγειον φόρον εἰς τὰς κοσμικὰς ἀρχάς, ἐν περιπτώσει δὲ μὴ ἀποδόσεως αὐτοῦ θὰ κατελαμβάνοντο αἱ γαῖαι τῶν κληρικῶν. Οἱ συγγενεῖς Ἕλληνας ἱερεῶς δὲν θὰ ἐφυλακίζοντο, ἂν παρέλειπον τὴν πληρωμὴν, οἱ δὲ υἱοὶ αὐτοῦ, λαϊκοὶ μὲν ὄντες, ὑπεχρεοῦντο νὰ παρέχωσι φεουδαλικὰς ὑπηρεσίας, χειροτονοῦμενοι δὲ θ' ἀπέλαυον οἴων καὶ ὁ λατινικὸς κλῆρος προνομίων. Αἱ ἀποφάσεις αὗται τοῦ ἐν Ραβεννίκῃ συνεδρίου, συνταχθεῖσαι ὑπὸ τύπον ὁμολογίας ἐγκριθείσης καὶ ὑπὸ τοῦ πάπα Ρώμης, ὑπεγράφησαν μὲν ὑπὸ πάντων, οὐχὶ ὅμως καὶ ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας Βιλλαρδουίνου, ὅστις ἐξηκολούθει διαρπάζων τὴν ἐκκλησιαστικὴν περιουσίαν καὶ ἀκυρῶν πᾶσαν πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Πατρῶν δωρεάν. Οὐ μόνον ὁ ἐν τῇ ἡγεμονίᾳ τῆς Ἀχαΐας, ἀλλὰ καὶ ἀλλαγῆς τῆς Ἑλλάδος, δὲν ἐφηρημόσθη ἡ ὁμολογία τῆς Ραβεννίκης, μάτην δὲ ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως καὶ οἱ ἀρχιεπίσκοποι ἐξετόξευον κεραυνοὺς ἀφορισμῶν κατὰ τῶν κοσμικῶν ἀρχόντων, ὡς ἀρπάζων τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας.

Πρὸς ἄρσιν τῶν ἐμφυλίων ἐρίδων συνετάχθη τῷ 1223 νέα ὁμολογία μεταξὺ Ἐκκλησίας καὶ πολιτείας, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀποφάσεων δευτέρου συνεδρίου τῆς Ραβεννίκης. Κατ' αὐτὴν, ἅπασαι αἱ ἐπισκοπικαὶ ἔδραι τῆς Ἀχαΐας, ἀπαλλασσόμεναι πάσης εἰσφορᾶς καὶ δικαστικῆς ὑποχρεώσεως, εἰς ἣν ὑπέκειντο οἱ λαϊκοί, ἔμελλον νὰ ἔχωσιν ἀπάσας τὰς ἐγγεῖους κτήσεις, ἃς εἶχον κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς λατινοκρατίας, ἐν ἀρχῇ τοῦ ΙΓ' αἰῶνος.

Ὁ ἡγεμών, οἱ βαρῶνοι καὶ ἄλλοι λαϊκοὶ Ἕλληνες ἢ λατῖνοι ὑπῆκοοι αὐτοῦ θὰ ἐκράτουν τοὺς θησαυροὺς καὶ τὴν κινητὴν περιουσίαν τῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ τὸν ὄρον τῆς ἐνιαυσίου πληρωμῆς δεκάτης, συμποσομένης εἰς χίλια ὑπέρπυρα (περὶ τὰς 12.350 χρυσᾶς δραχμᾶς) εἰς τὰς ἀρχιεπισκοπὰς Πατρῶν καὶ Κορίνθου καὶ εἰς τὰς ἐπισκοπὰς Λακεδαιμονίας, Ἀμυκλῶν, Κορώνης, Μεθώνης, Ὠλένης καὶ Ἄργους κατ' ἀναλογίαν. Διὰ τῆς ὁμολογίας ἐκανονίζετο καὶ ἡ θέσις τῶν Ἑλλήνων ἱερέων τῆς ὑπαίθρου χώρας ἀπέναντι τοῦ ἡγεμόνος, ὅστις κατηγορεῖτο ὅτι μετεχειρίζετο αὐτοὺς ὡς ἰδίους χωρικοὺς, ὠρίσθη δ' ὅπως εἷς μὲν ἱερεὺς ὑπάρχη ἐν χωρίῳ ἢ συνοικισμῷ ἐξ 25 οἰκογενειῶν, δύο ἱερεῖς ἐν χωρίῳ ἔχοντι 25—70 οἰκογενείας, τέσσαρες ἐν κώμῃ 70—100 οἰκογενειῶν, ἕξ ἐν πολυαριθμοτέραις κομποπόλεσιν, ἀπηλλαγμένοι πάσης λαϊκῆς δικαιοδοσίας. Ἡ ἀπαλλαγὴ αὕτη ἐξετείνετο καὶ εἰς τὰς οἰκογενείας τῶν ἱερέων. Οἱ λοιποὶ ἀγροτικοὶ ἱερεῖς ὑπεβάλλοντο ὑπὸ τὰς κεκανονισμένας ὑπηρεσίας εἰς τὰς κοσμικὰς ἀρχάς, ὅπως καὶ ὁ ἀστικός κληρικός, ἀλλ' ὁ κύριος αὐτῶν δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιβάλλῃ χεῖρα ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ αὐτῶν προσώπου, ὅπερ ἐθεωρήθη ἀπαρραβίαστος. Αἱ ἀποφάσεις αὗται ἐτηρήθησαν ἐπὶ τινα χρόνον, ἀλλὰ δὲν ὑπῆρξαν πάντοτε εἰρηνικαὶ αἱ σχέσεις μεταξὺ τῶν κοσμικῶν ἀρχῶν καὶ τῶν ἀρχιεπισκόπων, ἢ δ' ἐπακολούθησασα καταλωνικὴ ἐπιδρομὴ κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐπηύξησε τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀναρχίαν.

Ἡ αὐτὴ, δὲ σύγχυσις καὶ ἀναρχία ἐπεκράτει καὶ ἐν τῷ βασιλείῳ τῆς Θεσσαλονίκης. Ἀρχιεπίσκοπος αὐτῆς κατὰ τὴν κατάκτησιν τῆς πόλεως (1204) εἶχεν ἐκλεγῆ ὁ γάλλος Νευελών, ἀλλὰ μετὰ τριετίαν, θανόντος αὐτοῦ ἐν Βάρι τῆς Ἰταλίας, ἐπῆλθον ἔριδες καὶ ταραχαί. Οἱ βαρῶνοι εὗρον τὴν ζητουμένην εὐκαιρίαν, ὅπως διαρπάσωσι τὰ ἐκκλησιαστικὰ κτήματα, αὐτὴ δὲ ἡ βασίλισσα Μαργαρίτα, σύζυγος τοῦ θανόντος βασιλέως Βονιφατίου, ποικιλαχῶς κατεπίεσε τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἰδίως τὴν ἀρχιεπισκοπὴν Λαρίσης, εἰς ἣν ἀπεποιήθη τὴν πληρωμὴν δεκάτης. Ἔνεκα τῶν ἀνωμαλιῶν τούτων μετὰ δυσκολίας ἐξελέγη ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης ὁ τέως ἐπίσκοπος Βεροῖας Γουαρίνος. Τῷ 1212 κατέστη δυνατὸν ν' ἀναγνωρισθῇ οὗτος ὑπὸ πάντων ὡς ἀρχιεπίσκοπος καὶ νὰ καθορισθῇ ἡ δικαιοδοσία αὐτοῦ ἐπὶ ἔνδεκα ἐπισκοπῶν, ὑπὸ Ἑλλήνων κατὰ τὸ πλεῖστον κατεχομένων, ἐν αἷς ἦσαν καὶ αἱ ἀνέκαθεν ὑπὸ τὸν ἑξαρχον Θεσσαλονίκης ὑπαγόμεναι Κίτρους, Σερβίων, Πλαταμῶνος, Κασσανδρείας. Ὅ,τι ὁμως ἐγένετο ἐν ταῖς λοιπαῖς χώραις μεταξὺ τῶν φράγκων ἡγεμόνων καὶ τοῦ λατινικοῦ κλήρου, τοῦτο ἐπανελαμβάνετο καὶ ἐν Θεσσαλονίκῃ. Οἱ ἡγεμόνες οὐ μόνον ἠρνοῦντο τὴν πληρωμὴν τῆς νενομισμένης δεκάτης εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὑπηκόους αὐτῶν ἀπέτρεπον ἀπὸ τοιαύτης πληρωμῆς, καὶ ἐπὶ πλέον διήρπαζον τὴν ἐκκλησιαστικὴν περιουσίαν. Ἡ βασίλισσα Μαργαρίτα ἤξλου νὰ διαθέτῃ κατὰ τὸ δοκοῦν τὰ ὑπὸ τῶν μοναχικῶν τῆς Δύσεως ταγματῶν καταληφθέντα

πλούσια μοναστήρια ἐν τῷ βασιλείῳ Θεσσαλονίκης. Ἐν αὐτῷ συμπεριελαμβάνοντο καὶ τὰ τοῦ Ἁγίου Ὁρους, ἀλλ' εὐτυχῶς εἰς αὐτὰ δὲν μετέβησαν δυτικοὶ μοναχοὶ πρὸς ἐγκατάστασιν. Οὐχ ἦν τινος λατίνος ἐπίσκοπος Σεβαστιῆς, εἰς ὃν ἦτο ἀνατεθειμένη ἡ ἐποπτεία τῶν ἐν Ἁγίῳ Ὄρει μοναστηρίων, συμμαχήσας μετὰ τῶν βαρῶνων στασιαστῶν τῆς Θεσσαλονίκης, εἰσήλασεν εἰς τὸ Ἁγιον Ὄρος καὶ διήρπασε πᾶν ὅ,τι πολύτιμον εὔρε, καταβασανίσας τοὺς Ἕλληνας μοναχοὺς. Ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντινουπόλεως Ἑρρῆκος ἐμερίμνησε περὶ τῶν ληστευθέντων μοναστηρίων, ὁ δὲ πάπας Ρώμης τῷ 1214 ἔλαβεν αὐτὰ ὑπὸ τὴν προστασίαν του. Παρὰ ταῦτα ἔμεινεν ἔκτοτε παρὰ τοῖς μοναχοῖς τοῦ Ἁγίου Ὁρους ζωηροτάτη ἡ ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν μεταδιδομένη παράδοσις τῆς ἐπιδρομῆς ἐκείνης, ὡς «ἐπιδρομῆς τοῦ πάπα». Ὅπως δ' ἀλλαχοῦ, οὕτω καὶ ἐν τῷ βασιλείῳ Θεσσαλονίκης αἱ ἀποφάσεις τοῦ ἐν Ραβεννίκῃ συνεδρίου δὲν ἐφηρμόσθησαν, διότι ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ μετ' αὐτὰς ἐδημεύθησαν ὑπὸ τῶν κοσμικῶν ἀρχόντων κτήματα τοῦ μεγάλου ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας. Ἀλλὰ μετὰ μικρὸν κατελύθη τὸ βασίλειον Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου, τὸ δὲ γεγονός τοῦτο ἔσχε μεγάλην ἐπίδρασιν καὶ ἐπὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα, διότι ἀποκατεστάθη ἐν Μακεδονίᾳ ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία, ἐκδιωχθείσης τῆς ἐπεισάκτου λατινικῆς ἱεραρχίας.

Ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ἐν ταῖς νήσοις. Περὶ τὸ ἔτος 1214 ἡ Κέρκυρα, καταληφθεῖσα ὑπὸ τοῦ δεσπότη τοῦ Ἡπείρου Μιχαὴλ Α', ἀπέκτησεν ὀρθόδοξον μητροπολίτην. Ὁ Μιχαὴλ καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ ἐπηύξησαν τὰ προνόμια τοῦ ὀρθοδόξου κλήρου· οὕτω τῷ 1246 ἀπήλλαξε τοὺς 32 ἱερεῖς τῆς πόλεως Κερκύρας, ἀποτελοῦντας ἱερατικὸν σύνδεσμον, πάσης ἀγγαρείας, ὁμοία δὲ προνόμια παρεχωρήθησαν καὶ εἰς τοὺς 33 ἱερεῖς τῆς ὑπαίθρου χώρας, τοὺς ἐντεῦθεν *Λευθεριώτας* ἀποκληθέντας καὶ ἀποτελέσαντας ἰδιαιτέραν τάξιν, εἰς ἣν εἰσήρχοντο μόνον τὰ μέλη τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν. Ἀλλὰ τῷ 1267 ἀπέσπασεν ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων τὴν Κέρκυραν ὁ Κάρολος ὁ Ἀνδηγανικός, ἔκτοτε δὲ κατεπιέσθη ἡ ἐκεῖ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία. Λατίνος ἀρχιεπίσκοπος ἐγκατεστάθη ἐν αὐτῇ, οἱ δὲ ὀλοοδαυότεροι τῶν ναῶν κατελήφθησαν ὑπὸ τοῦ λατινικοῦ κλήρου. Οὐδ' ἐπετράπη πλέον ἡ παραμονὴ ὀρθοδόξου μητροπολίτου Κερκύρας, ἀντικατασταθέντος ὑπὸ τοῦ «μεγάλου πρωτοπαπᾶ» ὃν ἐξέλεγον οἱ 32 ἱερεῖς «τοῦ ἱεροῦ τάγματος». Ὅκτῳ «πρωτοπαπᾶδες» διωρίζοντο διὰ τὴν ὑπαίθρου χώραν, ὁ δὲ ὀρθόδοξος κλήρος ἐχειροτονεῖτο ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Ἰωαννίνων, ὅστις τούτου ἕνεκα ἐτιτλοφορεῖτο «Ἐξαρχος Κερκύρας». Τῷ 1386 κατέλαβον οἱ ἑνετοὶ τὴν Κέρκυραν, οἵτινες ἐφάνησαν μὲν ἀνεκτικώτεροι πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους Ἕλληνας ἕνεκα πολιτικῶν λόγων, ἀλλὰ διετήρησαν τοὺς ἐπὶ τῆς προηγουμένης ἀνδηγανικῆς κυριαρχίας μορφωθέντας τύπους τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως. Ὁ ἀριθμὸς τῶν μελῶν «τοῦ ἱεροῦ τάγματος» τῆς Κερκύρας περιορίσθη εἰς 20, ὠρίσθη δὲ πεν-

ταετῆς ἢ θητεία τοῦ ὑπ' αὐτῶν ἐκλεγομένου μεγάλου πρωτοπαπᾶ. Καὶ ἡδύνατο μὲν οὗτος πάλιν νὰ ἐκλεγῆ, ἀλλ' ἂν δὲν ἐξελέγετο, ὑπεβιβάζετο εἰς τὴν τάξιν τῶν λοιπῶν ἱερέων, ἔχων μόνον τὸ δικαίωμα νὰ φορῆ πορφυρᾶν ζώνην. Ἐξελέγοντο δὲ πρωτοπαπᾶδες οὐχὶ κυρίως οἱ ἔχοντες προσόντα, ἀλλ' οἱ ἀριστοκράται καὶ οἱ δίδοντες περισσότερα χρήματα εἰς τοὺς ἐκλέκτορας. Ὁ μέγας πρωτοπαπᾶς ἐξηρτάτο ἐκκλησιαστικῶς παρὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχου, πρὸς ὃν ἐπεκοινωνεὶ διὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐνετοῦ βαΐλου, καὶ εἶχεν ἰδίαν αὐλήν, ἀποτελουμένην ἐξ ὑποτακτικῶν, οἵτινες ἔφερον πομπώδεις τίτλους τῆς πατριαρχικῆς αὐλῆς. Ὁ μέγας πρωτοπαπᾶς ἀπέλαυε μεγάλων τιμῶν, αἱ δὲ ἀποφάσεις αὐτοῦ ἐπὶ ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ἦσαν ἀνέκκλητοι. Παρ' αὐτοῦ ἐξηρτῶντο οἱ πρωτοπαπᾶδες τῆς ὑπαίθρου χώρας καὶ τῶν Παξῶν. Τὰ προνόμια τοῦ μεγάλου πρωτοπαπᾶ ἀνεγνώριζε καὶ ὁ πάπας Ρώμης, ἀλλ' ἐπιμόνως κατεπολέμει ὁ ἐν Κερκύρα λατινικὸς κλῆρος καὶ μόνον διὰ τῆς ἐπεμβάσεως ἐκάστοτε τῶν ἐνετικῶν ἀρχῶν, αἵτινες εἶχον πολιτικὸν συμφέρον, διεσφάζοντο ταῦτα. Αἱ ἐνετικαὶ ἀρχαί, φροντίζουσαι πάντοτε νὰ περιστέλλωσι τὸν ἀριθμὸν τῶν εἰς Κέρκυραν καταφευγόντων ἑλλήνων ἱερέων καὶ μοναχῶν, κατῴρθουν νὰ διατηρῶσιν ἀρμονικὰς σχέσεις τοῦ ἑλληνικοῦ πρὸς τὸν λατινικὸν κλῆρον. Ὁ ὀρθόδοξος κλῆρος κατὰ τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων καὶ τῶν Θεοφανείων ἐποιεῖτο δεήσεις ἐν τῷ μεγάρῳ τοῦ ἐνετοῦ βαΐλου ὑπὲρ τῆς κυριάρχου Ἐνετίας, ἀπελύοντο δὲ κατὰ τὰς μεγάλας ἐορτάς, δίκην ἄλλων Βαραββᾶ, δύο Ἕλληνες καταδικοί. Ὁ λατινικὸς κλῆρος καὶ αἱ πολιτικαὶ ἀρχαὶ συμμετεῖχον τῶν λιτανειῶν τῶν ὀρθοδόξων, ἰδίᾳ δὲ τῆς περιφορᾶς τοῦ λειψάνου τοῦ ἁγίου Σπυριδῶνος, καθ' ἣν ἐρρίπτοντο τιμητικοὶ πυροβολισμοί. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἑλληνικὸς κλῆρος συμμετεῖχε τῶν λατινικῶν τελετῶν ἐν τῷ ὑπὸ τῶν λατίνων κατεχομένῳ ναῷ τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου, ὑπεδέχετο ἐπισήμως τὸν ἐκάστοτε νέον λατίνον ἀρχιεπίσκοπον καὶ ἐδέετο ὑπὲρ τοῦ πάπα κατὰ τὸ ἐνιαύσιον συμπόσιον ἐν τῇ λατινικῇ ἀρχιεπισκοπῇ. Παρὰ ταῦτα οἱ ὀρθόδοξοι ἀπέκρουον πᾶσαν πρὸς τοὺς λατίνους ἀφομοίωσιν. Αἱ ἀρμονικαὶ ὁμως σχέσεις τῶν δύο κλήρων ἐπέτρεπον τὴν ἀνάπτυξιν ὁμοίων καὶ μεταξὺ τῶν ὀπαδῶν τῶν δύο δογμάτων. Καὶ ἐπειδὴ ἐπετρέποντο μὲν οἱ μεικτοὶ γάμοι, τὰ δὲ τέκνα ἐγίνοντο συνήθως ὀρθόδοξα, σὺν τῷ χρόνῳ ἐξηφανίσθησαν αἱ λατινικαὶ οἰκογένειαι, ὥστε εἴκοσιν ἔτη πρὸ τῆς καταλύσεως τῆς ἐνετοκρατίας ἐν Κέρκυρα δύο μόνον εὐγενεῖς λατινικαὶ οἰκογένειαι ὑπῆρχον. Σημειωτέον δ' ὅτι αἱ ἐνετικαὶ ἀρχαὶ ἐζήτουν ἐκάστοτε παρὰ τῶν πρωτοπαπᾶδων, κατὰ λατινικὸν ἔθος, νὰ ἐκδίδωσιν ἀφορισμὸν ἐναντίον τῶν δυσπειθῶν χωρίων ἢ ἐναντίον τῶν διαπραττόντων πολιτικὰ ἐγκλήματα, ἔκτοτε δ' ἐπεκράτησε παρ' ἡμῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἡ τοιαύτη ξένη πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας χρῆσις καὶ κατάχρησις τοῦ ἀφορισμοῦ¹.

1. Σ. Κ. Παπαγεωργίου, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Κερκύρας ἀπὸ τῆς συστάσεως αὐτῆς μέχρι τοῦ νῦν, ἐν Κερκύρα 1920.

Ἡ αὐτὴ σχεδὸν διοίκησις τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας διὰ πρωτοπαδάδων ἐπεκράτησε καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς ἐνετοκρατουμέναις νήσοις. Ὅταν ὁ ἐκ Σικελίας Μαργαριτώνης κατέλαβε τῷ 1185 τὴν Κέρκυραν ἐξεστράτευσε διαδοχικῶς κατὰ τῆς Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου, ἀμφότεραι δὲ αὐταὶ αἱ νῆσοι ἀπωλέσθησαν διὰ τοὺς Βυζαντινοὺς. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μαργαριτώνης τὰς νήσους κατέλαβε κορσάρος τις, Μαγιώνη ὀνόματι, ὅστις ἔδρουσε τὴν κομητείαν τῆς Κεφαλληνίας ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τῶν βασιλέων τῆς Σικελίας. Οὕτως ὥστε ὅταν κατέλαβον οἱ σταυροφόροι τὰς ἑλληνικὰς χώρας αἱ δύο νῆσοι ἀπετέλουν ἤδη ἐπικράτειαν φραγκικὴν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἐπικρατήσεως τῶν σταυροφόρων ἐπεκράτησεν ἐν αὐταῖς καὶ ἡ λατινικὴ Ἐκκλησία. Τὰ κτήματα τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας περιῆλθον εἰς τὴν λατινικὴν, ὡς φαίνεται ἐκ πρακτικοῦ συνταχθέντος τῷ 1264. Ἐξ ἐπιστολῆς δὲ τοῦ πάπα Ἰννοκεντίου Γ' ἀπὸ 10 Ἀπριλίου 1207 καθίσταται γνωστὸν ὅτι πρῶτος λατίνος ἐπίσκοπος Κεφαλληνίας ἐχρημάτισε Βενέδικτός τις, περὶ τὰ μέσα δὲ τοῦ ΙΕ' αἰῶνος ἡ λατινικὴ ἐπισκοπὴ Κεφαλληνίας ἠνώθη μετὰ τῆς ἐπισκοπῆς Ζακύνθου. Ἀλλὰ περὶ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐπετράπη καὶ ἡ παρουσία ὀρθοδόξου ἐπισκόπου ἐν ταῖς νήσοις. Ὁ κόμης παλατίνος Λεονάρδος Τόκκος γ' (1448—1479) ἀνεβίβασεν εἰς τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον Κεφαλληνίας τὸν Ἕλληνα εὐπατριδὴν Γεράσιμον Λοβέρδον, ὑπὸ τὴν πνευματικὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ὁποίου ὑπέχθησαν ἡ Ζάκυνθος καὶ ἡ Ἰθάκη. Ἡ ἐπισκοπὴ αὕτη τῶν τριῶν Ἰονίων νήσων ἐξηρτήθη ἀπὸ τῆς μητροπόλεως Κορίνθου. Οὕτω λοιπὸν ἐπετράπη ἐν ταῖς νήσοις ἡ παρουσία ὀρθοδόξου ἐπισκόπου, ἐπειδὴ δὲ οὗτος διηύθυνε καὶ τὴν Ζάκυνθον, ἔνθα ὑπῆρχε πρωτοπαπᾶς ἐκλεγόμενος ἐπὶ μίαν πενταετίαν ὑπὸ τοῦ συμβουλίου τῶν 150, ἐπήρχοντο προστριβαί, ἅς ἐπηνύξανον αἱ ἐπεμβάσεις τοῦ ὀρθοδόξου μητροπολίτου Κορίνθου. Οἱ Ζακύνθιοι παρεπονοῦντο ὅτι ὁ ἐπίσκοπος Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου ἐξελέγετο πάντοτε ἐκ Κεφαλλήνων, ὅθεν ἀπεφασίσθη, ὅπως μεθ' ἐκάστην τρίτην χηρείαν τοῦ θρόνου ἐκλέγεται Ζακύνθιος. Ἀλλ' ἡ παρουσία ὀρθοδόξου ἐπισκόπου ἐν ταῖς νήσοις ταύταις ἐξῆπτε τὸν φανατισμὸν τοῦ λατινικοῦ κλήρου, σφοδρῶς καταπιέζοντος τοὺς ὀρθοδόξους. Ὁ ἐν Κεφαλληνίᾳ ἐδρεῦαν λατίνος ἐπίσκοπος Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου διέτασσε τοὺς λατίνους ἱερεῖς νὰ τελῶσι τὰ μυστήρια ἐπὶ τῶν ὀρθοδόξων καὶ ἐν ὀρθοδόξοις ναοῖς. Ἀλλ' οἱ ἐνετοί, πολιτικὸν ἔχοντες συμφέρον, ἀπέστειρον τὰς μισαλλοδόξους ταύτας ἐνεργείας, διασφύζοντες τὰς προνομίας τοῦ ἑλληνικοῦ κλήρου. Ἐν Κυθήροις ὑπῆρχε πρωτοπαπᾶς, βραδύτερον δ' ἐπετράπη καὶ ἡ ἐκλογὴ ὀρθοδόξου ἐπισκόπου τῆς νήσου.

Οὐδαμοῦ ὅμως οἱ ὀρθόδοξοι ὑπέστησαν τοιαύτας καταπιέσεις παρὰ τοῦ λατινικοῦ κλήρου, οἷας ἐν Κρήτῃ κατὰ τὴν μακρὰν ἐποχὴν τῆς ἐνετοκρατίας (1204—1669). Ἐκεῖ κατηγορήθη σχεδὸν ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία, ἐγκαθιδρουθείσης τῆς λατινικῆς. Ὁ ἐκ Κρήτης καταγόμενος Νικηφόρος Μοσχό-

πουλος καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει χειροτονηθεὶς μητροπολίτης Κρήτης δὲν ἠδυνήθη νὰ μεταβῇ ἐκεῖ «διὰ τὴν τῶν Ἰταλῶν ἐπικράτειαν». Καὶ ὑπῆρχον μὲν ἐν τισιν ἐπαρχίαις τῆς νήσου Ἕλληνες ἐπίσκοποι, ἀλλ' οὗτοι ἦσαν οὐνῖται ὑπὸ τὸν λατῖνον ἀρχιεπίσκοπον. Οὗτος ἤξιον νὰ χειροτονῇ καὶ αὐτὸν τὸν ὀρθόδοξον πρωτοπαπᾶν τῆς Κρήτης, πολλάκις δ' ἐγένοντο ἀπόπειραι καταργήσεως τῆς ἑλληνικῆς ὀρθοδόξου λειτουργίας καὶ τῆς ἀντικαταστάσεως αὐτῆς διὰ τῆς λατινικῆς ἐν τοῖς ὀρθοδόξοις ναοῖς. Οἱ Κρητῆς ἐπιμόνως ἀπέκρουον τὰς ἀποπειράς ταύτας, παρὰ τὴν ἐγκαθίδρυσιν ἐν τῇ νήσῳ ἱεροεξεταστικοῦ κριτηρίου, ὅπερ ἐπιμῶρει φρικωδῶς τοὺς ἀνθισταμένους ὀρθοδόξους. Ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία διετηρήθη ἐν τῇ νήσῳ, ἐχειροτονεῖτο δ' ὁ κλῆρος αὐτῆς ἐν Μονεμβασιά ἢ ἀλλαχοῦ.

Ἐν τῷ δουκάτῳ τοῦ Αἰγαίου, ἰδρυθέντι τῷ 1207, ὁ ἐνετὸς δούξ τῆς Νάξου Μάρκος Α' Σανούδος, σύζυγος τῆς ἀδελφῆς τοῦ ἑλληνος αὐτοκράτορος Θεοδώρου Λασκάρεως, ἐφάνη ἀνεξίθρησκος πρὸς τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν. Πολλοὶ ὅμως λατῖνοι συνέρρευσαν τότε εἰς τὰς Κυκλάδας νήσους ἰδρυθῆ δ' ἐν Νάξῳ καὶ λατινικῇ ἀρχιεπισκοπῇ, ἔχουσα ὑφ' ἑαυτὴν τὰς ἐπισκοπὰς Μήλου, Θήρας, Τήνου καὶ Σούδας (Σύρου) καὶ ὑποκειμένη ὑπὸ τὴν ἀρχιεπισκοπὴν Ἀθηνῶν. Ἀλλὰ μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς λατινοκρατίας ὁ ἀρχιεπίσκοπος Νάξου, κατὰ τὰς διατάξεις τῶν παπῶν Ρώμης, συνεκέντρωσε τὴν ὅλην ἱεραρχικὴν διοίκησιν ἐν ταῖς νήσοις. Ἐκτοτε, παρὰ πάσας τὰς ἐπελθούσας μεταβολάς, ἔμεινεν ἡ ἀρχιεπισκοπὴ ἐκεῖνη τῶν Κυκλάδων νήσων συγκρατούσα τὰ λείψανα τῆς λατινοκρατίας ἐν Ἑλλάδι.

Κίνδυνος διασπάσεως τῆς ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας. Μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν σταυροφόρων καὶ ἐνετῶν, οἱ Ἕλληνες κατώρθωσαν νὰ καταστήσωσι τὴν Νίκαιαν περιφανέστατον τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας κέντρον καὶ ἐστίαν τῶν θεολογικῶν γραμμάτων. Ὁ κατὰ τὴν ἄλωσιν πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ἰωάννης Γ' Καματηρὸς (1198—1206) εἶχε καταφύγει εἰς Διδυμότειχον τῆς Θράκης, ὅπου καὶ ἐτελεύτησεν, ὑποβλὼν κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1206 παραίτησιν ἀπὸ τοῦ Πατριαρχικοῦ θρόνου. Μετ' αὐτὴν συνελθόντες οἱ ἀρχιερεῖς ἐξελέξαντο ἐν Νικαίᾳ πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως τὸν Μιχαὴλ Δ' Αὐτῶρειανόν (1207—1213), ὅστις ἔστειψε βασιλέα τὸν Θεόδωρον Α' Λάσκαριν (1204—1222)

Οἱ ὀρθόδοξοι πατριάρχαι Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων καὶ οἱ ἀρχιεπίσκοποι Κύπρου πρὸς τὴν Νίκαιαν κατέφευγον, οἱ καταδιωκόμενοι ὀρθόδοξοι λαοὶ παρ' αὐτῆς ἐζήτουν καὶ ἐλάμβανον τὴν δυνατὴν βοήθειαν. Δυσχέρεια μόνον παρουσιάσθησεν ἐν ταῖς πολιτικῶς διασπασθείσαις ἑλληνικαῖς χώραις, ἐν αἷς ἠδύναντο νὰ ἰδρυθῶσιν ἀνεξάρτητοι διοικητικῶς Ἐκκλησίαι, ὑφίστατο δ' ἐν Μακεδονίᾳ ἀρχιεπισκοπὴ τῆς Ἀχρίδος, ἣτις, εὐρεθεῖσα νῦν ἐν ἀνεξαρτήτῳ ἀπὸ τῆς Νικαίας ἑλληνικῷ Κράτει, ἠδύνατο ν'

ἀποσπᾶση ἀπὸ τοῦ ἐν Νικαίᾳ εὐρισκομένου πατριαρχείου πολλές ἐπαρχίας καὶ νὰ διασπᾶση αὐτό. Ἄλλ' ὁ κίνδυνος οὗτος προελήφθη. Ἡ ἀρχιεπισκοπὴ τῆς Ἀρχίδος διὰ τῆς ἐν Τορνόβω κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα ἰδρυθείσης βουλγαρικῆς ἀρχιεπισκοπῆς ἀπώλεσε τὰς μητροπόλεις καὶ ἐπισκοπὰς τῆς Βουλγαρίας διὰ δὲ τῆς λατινικῆς ἐν Μακεδονίᾳ ἐπικρατήσεως ὑπέστη νέαν ἀπώλειαν καὶ σιωπηλῶς κατηργήθη, ἰδίως ὅτε ὁ τότε ἀρχιεπίσκοπος Ἀρχίδος Ἰωάννης κατέφυγε πρὸς τὸν ἐν Νικαίᾳ πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως. Οὗτος δέ, προλαμβάνων τὴν ἰδρυσιν αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν, ἐν αἷς χώραις ἐδέσποζον οἱ ξένοι ἢ ἐν αἷς ἰδρύθησαν ἑλληνικαὶ ἡγεμονίαι, ἐκανόνιζεν ἀναλόγως τὴν θεραπείαν τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ πνευματικῶν ἀναγκῶν αὐτῶν. Οὕτω τῷ 1260 ὁ πατριάρχης Νικηφόρος Β' (1260—1261) ἐπέτρεψε διὰ συνοδικῆς ἀποφάσεως, ὅπως ἐν τῇ Τραπεζοῦντι καὶ οὐχὶ ἐν Νικαίᾳ ἐκλέγεται καὶ χειροτονῆται, παρισταμένου πατριαρχικοῦ ἐπιτρόπου, ὁ μητροπολίτης Τραπεζοῦντος πρὸς ἀποφυγὴν τῶν δυσχερειῶν. Κατὰ τὰ λοιπὰ ὅμως ὁ Τραπεζοῦντος ἔμεινε ὡς εἰς τῶν μητροπολιτῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου, καίτοι ἐν Τραπεζοῦντι ἤδρευεν αὐτοκράτωρ. Δικαιώματα τινα χειροτονίας ἐδόθησαν καὶ εἰς τὸν μητροπολίτην Ἀδριανουπόλεως, ὡσαύτως πρὸς πρόληψιν δυσχερειῶν, χωρὶς νὰ ἰδρυσθῇ αὐτοκέφαλος Ἐκκλησία καὶ νὰ διασπασθῇ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐνότης.

Καὶ ἐν τῷ δεσποτάτῳ τῆς Ἡπείρου κατ' ἀρχὰς ἐτρεῖτο ἡ ἐνότης αὐτῆ μετὰ τοῦ ἐν Νικαίᾳ ἐδρευόντος Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου, ἀλλὰ τῷ 1213 ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τοῦ δεσποτάτου Ἀρτη, κατ' ἐντολὴν τοῦ δεσπότη τῆς Ἡπείρου Μιχαήλ, συνελθόντες οἱ ἀρχιερεῖς, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ μητροπολίτου Ναυπάκτου Ἰωάννου Ἀποκαύκου, προέβησαν εἰς ἐκλογὴν καὶ χειροτονίαν μητροπολίτου Δυρραχίου, ὡσαύτως δὲ ὁ Δευκάδος κατ' ἐντολὴν τοῦ δεσπότη ἐχειροτόνησε μητροπολίτην Λαρίσης. Ἀμέσως ὅμως συνησθάνθησαν τὸ ἀντικανονικὸν τῶν πράξεων τούτων καὶ γράψαντες πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν πατριάρχη Θεόδωρον Β' Εἰρηνικὸν (1213—1215), διὰ τοῦ δεσπότη Μιχαήλ, ἐζήτησαν συγγνώμην καὶ παρεκάλεσαν ἵ' ἀναγνωρισθῶσιν οἱ ἄνευ προηγουμένης ἀδείας τοῦ πατριάρχου χειροτονηθέντες. Ὁ μετὰ τὸν Θεόδωρον καὶ τὸν ἐπὶ τινὰς μῆνας πατριαρχεύσαντα Μάξιμον Β' (1215) οἰκουμενικὸς πατριάρχης Μανουὴλ Α' Χαριτόπουλος (1215—1222) ἀπαντήσας, διὰ συνοδικῆς ἀποφάσεως, ἀπένευμε μὲν τὴν αἰτηθεῖσαν συγγνώμην, ἤξιωσεν ὅμως νὰ μὴ ἐπαναληφθῶσι τοιαῦτα ἀντικανονικαὶ πράξεις. Ἀλλὰ τῷ 1215 ὁ διαδεξάμενος τὸν ἀποθανόντα δεσπότην Μιχαὴλ ἀδελφὸς αὐτοῦ Θεόδωρος Δούκας Ἀγγελος, Κομνηνός, οὐχὶ μόνον δὲν ἠθέλησε ν' ἀναγνωρίσῃ τὸν ἐν Νικαίᾳ Ἕλληνα αὐτοκράτορα, ἀλλὰ καὶ ἐπέζητησε νὰ καταλάβῃ τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα, ἐκδιώκων τοὺς λατίνους ἔκ τε τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Θεόδωρος, ἐκκαθαρίσας τὴν Μακεδονίαν ἀπὸ τῶν βουλγάρων, ἀφῆρσεν ἀπ' αὐτῶν ἄλλας

τε πόλεις καὶ τὴν Ἀχρίδα, οὕτω δὲ συμπεριέλαβεν εἰς τὸ δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου καὶ τὴν ἀρχιεπισκοπὴν Ἀχρίδος, ἧς ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἰωάννης εὗρισκετο ἐν Νικαίᾳ μετ' ἄλλων ὀρθοδόξων μητροπολιτῶν τῆς Μακεδονίας, ἐκδιωχθέντων ὑπὸ τῶν λατίνων. Μεταξὺ τῶν κληρικῶν τῆς ἀρχιεπισκοπῆς διεκρίνετο ὁ Δημήτριος Χωματηνὸς ἢ Χωματιανὸς (ἐκ Χώματος ἢ Χωματίων τῆς Λυκίας), ὅστις προσκολληθεὶς εἰς τὸν γέροντα μητροπολίτην Ναυπάκτου Ἰωάννην Ἀπόκαυκον, διὰ τῆς πολυμαθείας καὶ δραστηριότητος αὐτοῦ ἤρξατο σπουδαίως ἐπιδρῶν οὐ μόνον ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν πολιτικῶν πραγμάτων, ἰδίως ἀφ' ὅτου ἐχειροτονήθη ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Ναυπάκτου ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος (1217—1230). Ἐκτοτε ἡ ἀρχιεπισκοπὴ Ἀχρίδος ἤρξατο πάλιν ἔχουσα σημασίαν τινα, ἣν, παντὶ σθένει, ἐξήτησε νὰ ἐπαυξήσῃ ὁ Δημήτριος. Ἴσως δὲ τῇ εἰσηγήσει αὐτοῦ τῷ 1220 ὁ δεσπότης Θεόδωρος, ὅστις καὶ πρὸ διετίας εἶχε διατάξῃ τὸν μητροπολίτην Λαρίσης νὰ χειροτονήσῃ τὸν διάκονον Συμεῶν ἐπίσκοπόν Θαυμακοῦ, διέταξε τὸν μητροπολίτην Ναυπάκτου μετὰ τῶν λοιπῶν ἐπισκόπων νὰ προβῇ εἰς ἐκλογὴν ἀρχιεπισκόπου Κερκύρας ἀντὶ τοῦ ἀποθανόντος Γεωργίου Πεδιαδίτου. Ἐκλιπόντος δὲ καὶ τούτου νέος ἀρχιεπίσκοπος Κερκύρας τῷ 1219 ἐξελέγη καὶ ἐχειροτονήθη, ὁ Γεώργιος Βαρδάνης, οὗτινος τὴν ἐκλογὴν συνέστησε θερμοῦς καὶ ὁ ἐξόριστος διατελὼν τότε μητροπολίτης Ἀθηνῶν Μιχαὴλ Χωνιάτης.

Τῷ 1220 ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Νικαίας ἀπεφάσισε νὰ συγκαλέσῃ μεγάλην σύνοδον πρὸς ἐξέτασιν τοῦ ζητήματος τῆς ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, πρὸς τοῦτο δὲ ἐπέμφθησαν τὰ προσήκοντα προσκλητήρια γράμματα. Ἰδιαιτέρως ὁ πατριάρχης ἔγραψε καὶ πρὸς τὸν «πανευγενέστατον κατὰ πνεῦμα υἱὸν αὐτοῦ». Θεόδωρον δεσπότην Ἡπείρου καὶ πρὸς τὸν προϋστάμενον τοῦ κλήρου τοῦ δεσποτάτου μητροπολίτην Ναυπάκτου Ἰωάννην Ἀπόκαυκον. Οὗτος δ' ἀπαντήσας διὰ μακρῶν εἰς τὸν πατριάρχην ὑπεδείκνυεν οὐ μόνον τὴν δυσχέρειαν τῆς μεταβάσεως τῶν ἀρχιερέων τοῦ δεσποτάτου εἰς Νίκαιαν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἄσκοπον τῶν περὶ ἐνώσεως συζητήσεων. Προτιμότερον ἦτο κατ' αὐτὸν νὰ συνασπισθῶσιν αἱ πολιτικαὶ δυνάμεις τῶν Ἑλλήνων πρὸς ἐκδίωξιν τῶν λατίνων ἐκ τῆς Ἀνατολῆς, διότι ἀφοῦ εἰς καὶ μόνος, ὁ Κομνηνός, τοιαῦτα διέπραττε κατ' αὐτῶν μεγαλοουργήματα, ἂν συνησπίζετο μετ' αὐτοῦ καὶ ὁ «Βασιλεὺς τῆς Ἀνατολῆς», θὰ καθίστατο δυνατὴ ἡ ἐκδίωξις τῶν ἐπηλύδων. Καὶ δὲν συνεκροτήθη μὲν τότε ἡ μελετηθεῖσα μεγάλη περὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἐνώσεως σύνοδος, ἀλλὰ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος (1220) συνήλθεν ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ πατριάρχου ἄλλη τις σύνοδος, εἰς ἣν παρέστησαν μητροπολίται καὶ ἐπίσκοποι τοῦ δεσποτάτου καὶ ἦτις ἐξήτασε ζητήματα προβληθέντα ὑπ' αὐτῶν. Ἐπειδὴ δὲ πρὸ ἐνὸς ἔτους ἐχειροτονήθη ἐν Νικαίᾳ ὁ μοναχὸς Σάββας Ἀρχιεπίσκοπος Πεκίου καὶ πάσης Σερβίας, ὁ Δημήτριος Χωματιανός, διὰ τοῦ ἐπισκόπου Σμοβίων,

ἐντόνωσ ἠξίωσε κατὰ Μάϊον τοῦ 1220 παρὰ τοῦ Σάββα ν' ἀποστῆ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς, ἀπειλήσας ἐν περιπτώσει παρακοῆς ἀφορισμὸν κατ' αὐτοῦ καὶ τῶν κοινωνούντων αὐτῷ. Ἐθεώρησε λοιπὸν ἀντικανονικὴν τὴν πράξιν τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχου καὶ διεμαρτυρήθη διὰ τὴν δῆθεν ἐπέμβασιν αὐτοῦ εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος. Δὲν ἐτόλμησεν ὁμως τότε νὰ διαμαρτυρηθῆ ἀμέσως πρὸς τὸν πατριάρχην, ἀλλ' ἐμφανέστατα ἔξεδήλωσε τὰς τάσεις αὐτοῦ. Αἱ γενόμεναι ἐν Ἀρτη καὶ ἀλλαχοῦ τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου χειροτονίαι, παρὰ τὴν ἄδειαν τοῦ πατριάρχου, γνωσθεῖσαι εἰς Νικαίαν ἐθεωρήθησαν ὡς παράβασις ὄρου, ὅφ' ὃν συνεχωρήθησαν προηγούμεναι χειροτονίαι. Τούτου ἕνεκα κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1222 ὁ πατριάρχης ἔγραψε πρὸς τὸν μητροπολίτην Ναυπάκτου καὶ τὸν ἀρχιεπίσκοπον Γαρδικίου, διαμαρτυρούμενος διὰ τὰς νέας χειροτονίας, ὑπομιμνήσκων τὴν ἄλλοτε αἰτηθεῖσαν ἐπὶ τοιαύταις πράξεσι συγγνώμην καὶ συνιστῶν τὸν σεβασμὸν μὲν τῶν κανονικῶν τῆς Ἐκκλησίας περὶ τούτων διατάξεων, τὴν ἀποφυγὴν δὲ παρομοίων ἀντικανονικῶν πράξεων, ἃς ἀπέδιδεν εἰς τὰς κακὰς εἰσηγήσεις τοῦ Χωματιανοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀχρίδος καὶ Βουλγαρίας. Πόσον δὲ δίκαιον εἶχεν ὁ πατριάρχης, κατεδηλώθη ἐκ τῆς μακροτάτης ἀπαντήσεως τοῦ μητροπολίτου Ναυπάκτου, συντεταγμένης ὑπὸ τοῦ ὑπερεπαινουμένου ἐν αὐτῇ Δημητρίου Χωματιανοῦ, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα. Ἐν ἀρχῇ τῆς ἀπαντήσεως ζητῶν συγγνώμην διὰ τὴν βραδύτητα αὐτῆς ὁ μητροπολίτης Ναυπάκτου, χαρακτηρίζει ἑαυτὸν ὡς βραδὺν περὶ τὰς χειροτονίας, δικαιολογῆσας δὲ τὰς γενομένας τοιαύτας ὡς ἐξ ἀνάγκης μὲν γενομένας, μὴ σημαίνουσας ὁμως ἀποστασίαν ἀπὸ τοῦ πατριάρχου, οὕτινος τὸ ὄνομα μνημονεύουσι καὶ οἱ χειροτονοῦντες καὶ οἱ χειροτονούμενοι, εἰρωνικῶς ἐκφράζει τὴν ἔκπληξιν αὐτοῦ ἐπὶ τῷ ἐν τῇ πατριαρχικῇ ἐπιστολῇ τίτλῳ «οἰκουμενικός» καὶ ἐπὶ ταῖς σφραγίσιν αὐτῆς. Διὰ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης τοῦ μητροπολίτου Ναυπάκτου πρὸς τὸν πατριάρχην ἐξεδηλοῦτο μὲν τις ἀνευλάβεια πρὸς αὐτόν, ὀφειλομένη εἰς τὸν Δημήτριον Χωματιανόν, ἀλλὰ δὲν ἐκηρύσσεται ἀποστασία τῶν ἐν τῷ δεσποτάτῳ τῆς Ἡπείρου ἱεραρχῶν ἀπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχου. Ἐζητεῖτο μόνον ἄδεια νὰ μὴ γίνωνται αἱ χειροτονίαι ἐν Νικαίᾳ, ἕνεκα τῶν παρουσιαζομένων δυσχερειῶν. Τὴν ἄδειαν ταύτην δὲν παρεχόρει τὸ πατριαρχεῖον, ἀναμφιβόλως δὲ δὲν ἦτο ἄσχετον τὸ ζήτημα τοῦτο καὶ πρὸς τὰ πολιτικὰ ζητήματα, διότι οἱ ἐν Νικαίᾳ κατ' οὐδένα τρόπον ἠθέλον ν' ἀναγνωρίσωσιν ὡς βασιλέα τὸν δεσπότην τῆς Ἡπείρου, οἱ δ' ἐν Ἡπείρῳ πάλιν ἐπέμενον εἰς τὴν ἀναγνώρισιν ταύτην καὶ ἐθεώρουν ὡς ὀριστικὴν τὴν ὑπαρξίν δύο βασιλείων ἑλληνικῶν, τοῦ ἀνατολικοῦ ἐν Μικρασίᾳ καὶ τοῦ δυτικοῦ ἐν Ἡπείρῳ καὶ Μακεδονίᾳ. Συνέβη δὲ ὅ,τι εὐλόγως ἐφοβοῦντο οἱ ἐν Νικαίᾳ, διότι ὁ Θεόδωρος Ἀγγελος Κομνηνὸς ἠθέλησε ν' ἀνακηρυχθῆ αὐτοκράτωρ καὶ νὰ παραγκωνίσῃ τὸν ἐν Νικαίᾳ Ἕλληνα αὐτοκράτορα. Αἱ πολεμικαὶ αὐτοῦ ἐπιτυ-

χίαι ἀληθῶς ἦσαν μεγάλα, διότι τῷ 1223 κατώρθωσε νὰ συντρίψῃ καὶ τοὺς βουλγάρους καὶ τοὺς λατίνους ἐν Μακεδονίᾳ· καταλύσας δ' ἐντελῶς τὸ βασιλεῖον τῶν δευτέρων, κατέλαβε τὴν Θεσσαλονίκην καὶ οὕτως ἐπεξέτεινε τὸ κράτος αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ Ἀδριατικοῦ μέχρι τοῦ Αἰγαίου. Μετενεγκὼν τὴν ἔδραν του εἰς Θεσσαλονίκην καὶ σκοπῶν ἐκεῖθεν νὰ χωρήσῃ πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, περιεβλήθη περιβυλὴν ὁμοίαν πρὸς τὴν τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, καὶ ἴδρυσεν αὐλήν. Πρὸς νομιμοποίησιν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος ἤξιωσε παρὰ τοῦ μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Κωνσταντίνου Μεσοποταμίτου, ὅπως χρίσῃ αὐτὸν βασιλέα καὶ αὐτοκράτορα ῥωμαίων, γενομένης ἤδη περὶ τούτου ἐπισήμου πράξεως τοῦ κλήρου τοῦ δεσποτάτου ἐν Ἀρτι. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης ἠρνήθη, εἰπὼν ὅτι ὁ μόνος νόμιμος ἕλλην αὐτοκράτωρ ἐδρεύει ἐν Νικαίᾳ μετὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχου. Ἄλλ' ὁ Θεόδωρος εὔρε πρόθυμον τὸν «Ἀρχιεπίσκοπον Ἀχρίδος καὶ πάσης Βουλγαρίας» Δημήτριον Χωματιανόν, ὅπως στέψῃ καὶ χρίσῃ αὐτὸν αὐτοκράτορα ῥωμαίων ἐν Θεσσαλονίᾳ. Μετὰ τὴν στέψιν ὁ γηραιὸς μητροπολίτης Ναυπάκτου Ἰωάννης, μὴ δυνηθεὶς τότε νὰ παρευρεθῇ κατ' αὐτήν, συνεχίρη τῷ νέῳ αὐτοκράτορι καὶ ἠυχήθη αὐτῷ νὰ νικήσῃ μὲν πάντα ἐχθρόν, νὰ πατήσῃ δὲ τὴν γῆν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὴν αὐλήν τῶν ἐκεῖ ἀνακτόρων. Μετὰ μικρὸν μεταβὰς εἰς Θεσσαλονίκην ὁ μητροπολίτης Ναυπάκτου ἔγραφε πρὸς τοῖς ἄλλοις εἰς Νίκαιαν πρὸς τὸν πατριάρχην «νῦν ὁ σαθρὸς καὶ δυσκίνητος ἐγὼ Θεσσαλονίκης τῆς περιλαλήτου καὶ τῶν ἐν αὐτῇ θεαμάτων καταπολαύω καὶ περὶ τὸν μυροφόρον τάφον στροφῶμαι τοῦ μεγάλου ἐν μάρτυσι, τοῦ περιβοήτου ἐν θαύμασιν». Ἐκ τούτων καταφαίνεται ἡ χαρὰ ἐπὶ τῇ ἀνακτήσει τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων.

(Συνεχίζεται)